

87715

T.C.

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİSLERDE MESELLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

87715

Hazırlayan

Ali ARSLAN

Danışman

Prof. Dr. Sadık CİHAN

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

SAMSUN-1999

Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim
Dalı'nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Sadık CİHAN A. Lihâuf

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Köxü Murbakır

Üye: Yrd. Doç. Dr. Osman GÜNER Çiye

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu
onaylarım.

(28/07/1999)
Prof. Dr. Mustafa Köxü
Enstitü Müdürü
ÖZBALCI

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	III
ÖNSÖZ	V
KISALTMALAR	VII
GİRİŞ	1
A- MESELİN TANIMI	1
1- Lugat Manası	1
2- İstilahî Manası	2
B- MESELİN ÖNEMİ	5
C- MESELLERLE İLGİLİ KAYNAKLAR	6
1- Arap Edebiyatı'ndaki Mesellerle İlgili Kaynaklar	7
2- Hadislerdeki Mesellerle İlgili Kaynaklar	8
D- ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE İZLENİLEN YÖNTEM	11

BİRİNCİ BÖLÜM

DARB-I MESELLER

A- KUR'AN-I KERİMDE DARB-I MESELLER	14
B- HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE DARB-I MESELLER	18
1- Kendisi İle İlgili Darb-ı Meseller	18
2- Mü'min-Münafık ve Kafir Hakkındaki Meseller	22
3- İyi-Kötü Karşılaştırması Yapılan Meseller	26
4- Dünya ve Ecelle İlgili Yaptığı Meseller.....	31
5- İbadetler İle İlgili Meseller.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN DARB-I MESELLERLE YAPMIŞ OLDUĞU BENZETMELER

1-Bir şeyin Kötülüğünü Belirtip Ondan Uzaklaştırmak İçin Yaptığı Benzetmeler.....	40
a- İbadetler	40
b- Diğer Bazı Davranışlar.....	43
2- Kendi Zamanındaki İnsanların Bildiği Şeyleri Örnek Göstermesi	46
3- Mübalâğa Yaparken Kullandığı Benzetmeler	52
4- Diğer Milletlerin Yapmış Olduğu İşlere Benzetmesi.....	57
5- Hızlılığı Bildirmek İçin Kullandığı Benzetmeler.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**A) HZ. PEYGAMBER (SAV)'İN BENZETME YAPARKEN**

KULLANDIĞI METODLAR.....	67
1- Parmaklarını Kullanması.....	67
2- Çizgi Çizmesi	70
B) MESELLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İSLAMİ DAVET BAKIMINDAN ÖNEMİ	75
SONUÇ	78
BİBLİYOGRAFYA	80

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim tüm yönleriyle mucizdir. Hz. Peygamberin (SAV) hadisleri de muciz olmamakla beraber icaz mertebesine yakındır. Bundan dolayıdır ki, Arap Edebiyatında en üst seviyede bulunan fasih ve beliğ sözler olarak edebi metinler arasında yerlerini almışlardır.

Araştırmamızda bu edebi yönlerden biri olan darb-ı meseli konu edindik.

Her dilde olduğu gibi Arapça'da da bazı konularda temsil göstererek anlatım önemli bir yer tutar. Eski deyişle darb-ı mesel veya mesel, bazı anlaşılması zor fikirleri basite indirgeyerek anlatmaya denir.

Hz. Peygamber (SAV), her güzel konuşan arap gibi sözlerini zaman zaman mesellerle süslemiştir. Onun sünnetinin doğru anlaşılması için bu yönünün de gayet iyi bilinmesi gerekmektedir.

Biz de araştırmamızda, Hz. Peygamber'in meselleri nasıl kullandığını, onlardan yeri geldiğinde nasıl faydalandığını tesbit etmek için bu konuyu seçtik.

Araştırmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Giriş bölümünde, mesel hakkında genel bilgi verdik, bu konu hakkında bilgi veren eserleri tanıttık. Ayrıca konumuza açıklık getirmesi bakımından Kur'an-ı Kerim'deki meseller hakkında bilgi verip, bazı örneklerini açıkladık.

Birinci bölümde ise, darb-ı mesel olarak zikredilmiş hadisleri sınıflandırdık. Bu hadisler konumuzla ilgili kitaplarda zikredilen hadislerin gruplara ayrılmış şeklidir.

İkinci bölümde ise, mesellerden ayrılması düşünülemeyen teşbihli hadislere yer verdik. Bunları da kendi aralarında çeşitli gruplara ayırdık.

Üçüncü bölümde de benzetme yaparken kullandığı motiflere yer verdik. Ayrıca mesellerden eğitim ve öğretimde yararlanmanın faydaları üzerinde durduk.

Çalışmamda bana yardımcı olan danışman hocam sayın Profesör Doktor Sadık Cihan Bey'e, Doktor Yavuz Ünal Bey'e ve Doktor Osman Güner Bey'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmamda bana yardımcı olan tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Ali ARSLAN

SAMSUN 1999

KISALTMALAR

- ae.** : Aynı eser.
a.g.e. : Adı geçen eser.
b. : İbn.
bkz. : Bakınız.
h. : Hicri .
Hz. : Hazreti.
M.Ü. : Marmara Üniversitesi.
r.a. : Radiyallahu anh.
s. : Sayfa.
SAV. : Sallallahü Aleyhi ve Sellem.
vs. : Ve saire.
kv. : Kerremellahü vecchühü.

GİRİŞ

A-MESELİN TANIMI

1- Lugat manası: “Mesel” kelimesi “مَسَلَ” kökünden türemiş olup kökün birinci babdan sülasi fiili “ayakta dikilip durmak, yere uzanıp yapışircasına yatmak, bulunduğu yerden ayrılıp gitmek; doğmak; faziletli olmak; bir adama ibret alınacak bir ceza vermek; benzetmek ve benzemek” manalarını ihtiva eder. “Misil” ve “misal” kelimeleri de aynı köktendir. Çoğulu “emsal”dir. Ayrıca şu manalara da gelmektedir: “Bir şeyin benzeri, bir şeye benzeyen, sıfat, bir şeye misal olarak gösterilen şey”. Nitekim “مَثَلُ الْجَنَّةِ الشَّيْءُ ذِي عَرٍ”¹ ayetinde “sıfatü'l-cenneti” manasında kullanılmıştır. (Takva sahiplerine va'd olunan cennetin sıfatları şöyledir). Aynı kelimenin bunlardan gelişen diğer manaları da şunlardır: “Delil, huccet; kıssa, hikaye, destan, bir şeyi anlatmak veya anlatılan şey; ibret alınacak şey; bir şeye delalet eden alamet”.²

M s l kökünden bunlarla ilgili başka siğalar da iştikak etmiştir ki, belli başlıcaları şunlardır:

مَثَلُ الشَّيْءِ بِالشَّيْءِ تَمْثِيلًا وَتَمْثَالًا Bir nesneyi bir nesneye benzetmek.

Misal olarak vermek.

مَثَلُ الْحَدِيثِ وَبِالْحَدِيثِ Bir kıssa beyan etmek.

تَمْثَلُ الْحَدِيثِ وَبِالْحَدِيثِ Bir sözü, kıssayı misal olarak anlatmak.

تَمْثَلُ بِالشَّيْءِ: ضَرْبٌ مَمْثَلًا Bir şeyi mesel olarak zikretmek.

تَمْثَلُ فَلَانٌ عِنْدَ الْقَوْمِ مَمْثَالًا مَسْنَانًا: Filan, bir toplulukta güzel bir mesel

getirerek ardarda beyit okumak.

اَمْثَلُ بِالمَثَلِ (Bir münasebetle) mesel irad etmek.

اَمْثَلُ اَمْثَلًا اَيَّ الْحَدِيثِ Mesel yani kıssa beyan etmek.³

¹ Ra'd 13/35.

² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-İhyai Türesi'l-Arabiyyi, Beyrut, tarihsiz, III.436; Zemahşeri, *Esasu'l-Belağa*, Daru's-sadir, Beyrut, 1965.s.581; Cevheri, İsmail b. Hammad, *Sıhah*, Beyrut, 1979, V, 1816,1817.

³ İbn Manzur, a.g.e., III, 437; Cevheri, a.g.e., V, 1817.

2-Istılahî Manası: Kelimenin ıstılah manası fiilin kök anlamında bulunan “benzetme, benzeme; bir şeyin benzerini nakl ve hikaye etme; bu münasebetlerle anlatılan kıssa, hikaye” manaları ile ilgilidir. Daha çok “darb” kelimesiyle birlikte yani “darb-ı mesel” şeklinde kullanılarak, “örnek gösterme” anlamına gelmektedir. “Darabe” fiilinin mecazi kullanımlarından biri de “mesel” kelimesiyle beraber kullanıldığında ortaya çıkmaktadır.⁴

Mesel hakkında verilen tarifler şu şekilde özetlenebilir: ”Halk arasında yaygın, benzetmeye dayalı, hayatta karşılaşılan muhtelif hal ve hadiselerle tatbik edilebilecek bir düstur taşıyan, kinayeli, veciz sözlerdir.”⁵

Mesel kelimesi gerek ıstılah olarak belirli bir şeye delalet edinceye kadar, gerekse bundan sonra birbirine yakın fakat yine de farklı bir takım manalarda kullanılmıştır. Bu sebeple mesel adı altında pek çok ve yine farklı malzeme toplanmıştır ki bunlar şöyle sınıflandırılabilir:

1-Asıl meseller,

2-Meselimsi tabirler,

3-Bir fikri, bir vasfı teşbih yoluyla anlatan mesel gibi yaygın ve müştereken kullanılan ibareler,

4-Mesel gibi yaygın, aynen tekrarlanarak kullanılan dua ve temenni ifadeleri,

5- Hikemi sözler, vecizeler.⁶

⁴ Zebidi, Seyyit Muhammed Murtaza. **Tacu'l-Arus**, Daru'l-fıkr, Beyrut, tarihsiz, I, 347; Cevheri. a.g.e.,I. 168.

⁵ Ahmet Bulut. **Arap Dil ve Edebiyatında Emsal**, İstanbul, 1984 (basılmamış doktora tezi) , s.92.

⁶ Ahmet Bulut. a.g.e., s.92.

Gerek luğat ve gerekse ıstılah bakımından meselin teşbihle iç içe olduğunu görmekteyiz. Beyan ilmi açısından da bu böyledir. Zira mesel teşbih çeşitlerinden biri olan, mürekkebe teşbihin bir diğeri adıdır.⁷

Beyan ilminin ilk ve en önemli konularından birisi teşbihtir. Bunun için kısaca teşbih konusuna değinmeyi uygun görüyoruz. Teşbih luğatta benzetme ve temsil anlamındadır. İstılahta ise maksadı gerçekleştirmek için kullanılacak edatla iki veya daha fazla şey arasında aynı sıfatta ortaklık kurmaktır. Teşbihin, müşebbeh, müşebbehü bih, vech-i şebeh ve edat-ı şebeh olmak üzere dört rüknü vardır. Teşbih hissî ve aklî olması bakımından da üçe ayrılır:

1- Müşebbeh ve müşebbeh-i bih aklî olur: “İlim hayat gibidir” örneğinde olduğu gibidir ki ikisi de akıl ile idrak olunur.

2- Müşebbeh hissî, müşebbeh-i bih aklî olur: “Kötü doktor ölüm gibidir” örneğinde “doktor” hissî, “ölüm” ise aklîdir.

3- Müşebbeh-i bih hissî, müşebbeh aklî olur: “İlim nur gibidir” örneğinde olduğu gibi. Burada “nur” hissî, “ilim” ise aklîdir.⁸

Teşbih ve temsil, manayı zihinde canlandırmak için yapılır. Aynı zamanda manevi te’kiddir.⁹

Teşbihin değişik açılardan ele alınan birçok bölümleri vardır. Bazıları şunlardır:

a- Basit teşbih: Tarafları müfred olan teşbihe, basit teşbih denir. “Dünyada garip ve yolcu gibi ol,”¹⁰ hadisini buna örnek gösterebiliriz. Zühd

⁷ İzzüddin Ali, es-Seyyid, *el-Hadisü'n-Nebevi mine'l-Vicheti'l-Belağıyye*, Muhammediyye matbaası, Kahire, 1975, s.177.

⁸ Ahmet Haşimi, *Cevahirü'l-Belağ*, Darü'l-İhyai Türesi'l-Arabiyyi, Beyrut, tarihsiz, s.250.

⁹ İzzüddin Ali, *a.g.e.*, s.177.

¹⁰ Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, *el-Camiu's-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2. Baskı, Rikak, 2, (VII,170).

sahibi yolcuya benzetilmiştir. Yolcu götüremeyeceği eşyaları bıraktığı gibi zahid de zaruri ihtiyaçlarından fazlasını bırakır.¹¹

b- Teşvik için yapılan teşbih: “Birinizin kapısının önünden bol sulu ve temiz bir nehir aksa, günde beş kere onda yıkansanız, üzerinizde kir, leke kalır mı? Sorusuna oradakiler “hayır kalmaz” diye cevap verdiler. Bunun üzerine, Hz. Peygamber, “işte beş vakit namaz böyledir. Allah onlarla günahlarınızın hepsini siler ve tertemiz kılar”¹² buyurdu.

Bununla Hz. Peygamber namazın faziletini ümmetine öğretip, ecrini te’kit etmek istiyor. Bir taraftan kapısının önünden akan nehirden günde beş defa yıkanan adam, diğer tarafta namaz kılan adam ve adamın günde beş defa abdest alması gibi hususlar var. Buradaki teşbih, teşvik için yapılmıştır.¹³

c-Sakındırma için yapılan teşbih: “Kıyamet günü adamın biri getirilir ve cehenneme atılır. O sırada karnı deşilmiş bağırsakları dışarı dökülmüş ve o, bağırsaklarının etrafında değirmen çevresinde dolaşan merkep gibi dolaşır...¹⁴ Emr-i bi’l-ma’ruf yapmayan adamın halinin ne olacağı sakındırma yoluyla anlatılmıştır.¹⁵

¹¹ İzzüddin Ali, a.g.e., s.137.

¹² Buhari, Mevakit, 6, (I,134).

¹³ İzzüddin Ali, a.g.e., s.150-151.

¹⁴ Buhari, Bed’ül-Halk, 9, (IV, 90).

¹⁵ İzzüddin Ali, a.g.e., s.162-163.

B- MESELİN ÖNEMİ

İnsan yaratıldığı günden beri toplu halde yaşamaktadır. Bunun için “insan yaratılıştan medenidir”¹⁶ denir. Yani cemiyet halinde, onun gereğini yapmak suretiyle yaşar, demektir.

İnsanlar arasında irtibatı temin eden en önemli bağ dildir. Dillerde birbirini tutan birçok kaide ve prensipler mevcuttur. Bu durum, dillerin Hz. Adem’e (sa) öğretilen isimlere dayandığının bir sonucudur, denmiştir.¹⁷ “Dillerinizin ve renklerinizin değişik oluşunda şüphesiz ki alimler için ibretler vardır”¹⁸ ayeti, Allah’ın farklı kabiliyetler yarattığına, dilleri ve onlardaki hususiyetleri, ancak ilim sahiplerinin hakkıyla kavrayabileceklerine işaret etmektedir.¹⁹

Luğat, ıstılah ve teşbihle ilgisini anlattığımız meselin, bütün dillerde ayrı bir önemi vardır. Aynı zamanda belağat mahsulüdür.

Mesel irad etmekte asıl gaye, olayı, işitenlerin hafıza ve idrakine yakınlaştırma ve anlamalarını kolaylaştırmaktır.

Bir önceki konuda da anlattığımız gibi mesel, ikincisinin halinin birinciye benzetildiği yaygın bir sözdür.²⁰

Meseller, manaları muşahhaslaştırmak için tasvir edildiklerinden, insan zihninde çok iyi tesir bırakırlar.

Arap Edebiyatında meseller büyük önem taşır ve eski dönemden günümüze intikal eden nesrin en güvenilir kısmını oluşturur. Meseller bir milletin

¹⁶ İbn Haldun, **Mukaddime**, Beyrut, tarihsiz, s.41-42.

¹⁷ Elmalı’lı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971, I, 309.

¹⁸ Rum 30/22.

¹⁹ Elmalı, a.e., VI, 3813.

²⁰ Meydani, **Mecmeu’ul-Emsal**, Kahire, 1978, I, 78.

hayat tarzının birer vasfı olmakla beraber söylendiği halk dilinin sosyal ve ruhi yapısını, tabiat ve karakterini aksettiren birer aynadır.²¹

Muhammed Hamidullah bu konuda şöyle demektedir: “Eski antik çağlardan bu yana, din konusunda insan sembollerden faydalanmıştır; çünkü semboller, istenen düşünceyi daha iyi ifade etmektedir.”²²

Misal, insana iyi ile kötü arasında mukayase imkanı verdiğiinden daha kalıcıdır. Bugün bile, yapılan uzun bir konuşmadan geriye kalan, uzun süre hatırlanan güzel misallerdir. Faydalarını şöyle sıralayabiliriz:

- a) Anlamaların zihinlere yerleşmesi için duyular dünyasında bir model oluştururlar.
- b) Uzağı yaklaştırırlar.
- c) Kapalı manaları açarlar.
- d) Mücerret (soyut) fikirleri, herkesin anlayacağı şekilde müşahhas (somut) hale getirirler.²³

C- MESELLE İLGİLİ KAYNAKLAR

Umumiyetle sözlü yolla intikal eden meseller lügat ve gramer bakımından önem taşımaları, bazılarının tarihi hadiselerle veya önemli şahsiyetlere bağlı olarak doğmuş olması, bir kısmının alelade günlük hayata bağlı olmakla beraber daima karşılaşılabilecek hadiseleri veya karakterleri mizah ve hiciv unsurlarıyla yahut da ibret ve nasihat telkin edici hikemli bir eda ile ifade etmeleri sebebiyle dil, edebiyat ve tarih alimlerinin dikkatini çekmiştir.²⁴

²¹ Kenan Demirayak, M. Sadi Çöğenli, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1994, s.99.

²² Sadık Kılıç, **İslamda Sembolik Dil**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.217.

²³ Abdullah Özbek, **Bir Eğitimi Olarak Hz. Muhammed**, Esra Yayınları, Konya, 1994,3.baskı, s.161.

²⁴ Demirayak, Çöğenli, a.g.e., s.99.

Mesellerin derlenmesine daha hicretin birinci yüzyılında, Mu'aviye b. Ebi Süfyan döneminde başlandığı anlaşılmaktadır.

1- Arap Edebiyatındaki Mesellerle İlgili Kaynaklar:

Günümüze ulaşan ve matbu olan en önemli mesel kitapları şunlardır:

a- ed-Dabbi(ö:170/786): Kitabu'l-Emsal.

Günümüze ulaşan en eski mesel kitabıdır. Yüz yetmiş mesel ihtiva eder. Mesellerin çoğu cahiliye dönemi savaşları, şairleri, ileri gelen kimseler, kabileler vs. hakkındadır. 1300 yılında İstanbul'da basılmış, 1327 yılında da Kahire'de neşredilmiştir.

b- Mu'erric es-Sedusi(ö: 195/810): Kitabu'l-Emsal.

Eser yüz dört mesel ihtiva eder. Dil ile ilgili açıklamalara yer verilir. Mesellerin söyleniş sebebi, tarihi bilgiler ve rical ile ilgili bilgilere nadiren değinilmektedir. 1971'de Kahire'de neşredilmiştir.

c- el-Herevi(ö:223/837): Kitabu'l-Emsal.

Kitabına bir mukaddime ile başlayan müellif bundan sonra Hz. Peygamber'in mesel mahiyetindeki sözlerini zikretmiş, daha sonra da derlediği meselleri konulara göre tasnif etmiştir. 1980 yılında Mekke'de yayınlanmıştır.

d- Meydani(ö:518/1124):Mecme'ul-Emsal.

Eser otuz bölümden oluşmaktadır. İlk yirmi sekiz bölümde meselleri, yalnızca ilk kelimelerinin ilk harflerini göz önüne alarak tertip etmiştir. Yirmi dokuzuncu bölümünde cahiliye ve İslami dönemde Araplar arasında cereyan eden ve Eyyamu'l-Arap olarak bilinen savaşların isimlerini zikredip kısa bilgi verir, otuzuncu bölümde ise Hz. Peygamber'in bazı hadisleri ile dört halife, ibn Abbas, Ebu Zerr ve Ebu'd-Derda'nın seçkin sözlerini zikreder.

Diğerlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- d- Ebu İkrime ed-Dabbi(ö:250/864): Kitabu'l-Emsal.
- e- el-Mufaddal b.Seleme(ö: 290/902): Kitabu'l-Fahir.
- f- İbnu'l-Enbari(ö: 327/938): ez-Zahir fi Meani Kelimati'n-Nas.
- g- Hamza el-İsfehani(ö:351/962):ed-Durretu'l-Fahira.
- h- Ebu Hilal el-Askeri(ö:400/1009):Cemheretu'l-Emsal.
- ı- es-Seâlibî(ö: 429/1038)et-Temsil ve'l-Muhadara .
- i- el-Vahidi(ö: 468/1075):el-Vasit fi'l-Emsal.
- k- ez-Zemahşeri(ö:538/1144): el-Mustaksa fi Emsali'l-Arab .
- l- Muallim Naci(ö:1893):Sanihatü'l-Arab.²⁵

2- Hadislerdeki Mesellerle İlgili Kaynaklar:

Hız. Peygamber'in (SAV) mesel haline gelen sözleri hadis kitaplarında dağınık bir şekildedir. İlk olarak tasnif edilen hadis kitaplarında meseller ayrı bir bab olarak zikredilmemektedir. Yalnız Tirmizi, Sünen'inde "Kitabu'l-Emsal anî'n-Nebi(SAV)" adlı müstakil bölüm ayırarak burada mesel getirmek yoluyla değişik fikirleri işleyen onaltı hadis nakletmiştir. Bunları altı bab altında toplamıştır ki isimleri şöyledir:

- a- Allah(cc)'nun kullarına misali hakkında,
- b- Peygamberimizle Peygamberlerin misali hakkında,
- c- Namaz, oruç, ve sadakanın misali hakkında,

²⁵ Demirayak, Çöğenli. a.g.c. s.99.

d- Kur'an okuyan ve okumayan mü'minin misali hakkında,

e- Beş vakit namazın misali hakkında,

f- İnsanoğlu ve eceli ile emelinin misali hakkında.

Emsalu'l-Hadise ayrılan emellere ise şunlar örnek verilebilir:

1- Kitabu'l-Emsali's-Sair an Resülillah (SAV) : el-Hüseyn b. Muhammed b. Ebi Ma'şer el-Harrani, Ebu Arube(ö:318)

2- el-Emsal mine'l-Kitabi ve's-Sünne: Ebu Abdullah Muhammed b. Ali, el-Hakim et-Tirmizi,(ö:320). Tahkik, Ali Muhammed el-Becaviyyi. Kahire, 1975.

Eserin baş tarafında muhakkikin takdim yazısı bulunmaktadır. Bu kitabın ismi hakkında bilgi verdikten sonra kitabın üç bölümden oluştuğunu söylemektedir.

1- Emsalü'l-Kur'an,

2- Emsalü'l-Hadis,

3- Emsalü'l-Hükema.

Daha sonra eserin müellifini tanıtmakta ve metodu hakkında bilgi vermektedir.

3- Emsalü'l-Hadis (el-Merviyye an Rasülillah): Ebu Muhammed el-Hasan b. Abdurrahman b. Hallad er-Ramehürmüzi (ö:360). Haydarabat, 1968.

Müellif eserine meselin önemi ve faydası hakkında bilgi vererek başlamaktadır. Nebi (SAV)'den mesel ezberlediğini nakleden sahabilerden örnekler, daha sonra ise mesel olan hadisleri senetleriyle vermektedir.

Eserde yüz otuz civarında hadis bulunmaktadır.

Eser konu ilgili en önemli kaynaklardandır.

4- Kitabu'l-Hikem ve'l-Emsal: el-Hasan b. Abdullah el-Askeri(382).

5- el-Akvalu'l-Arabiyye fi'l-Emsali'l-Arabiyye: Süleyman b. Halef el-Mısri.

6- el-Emsalü'n-Nebeviyye: Muhammed el-Garavi, Beyrut, Lübnan, 1401(hicri). Eser iki cilt halinde basılmıştır. Hadisler alfabetik sıraya göre dizilmiş olup, toplam altı yüz elli beş tanedir.

7- Kitabu'l-Emsal fi'l-Hadisi'n-Nebevi: Ebu's-Şeyh Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer. Daru's-Selefiyye, Bombay, Hindistan, 2.baskı,1987.Eserde toplam üç yüz yetmiş üç hadis vardır. Hadislerin sıralanışında alfabetik olmasına dikkat edilmemiştir.

8- es-Sahihü'l-Müsned fi'l-Emsal ve'l-Hikem: Tayyibi, Ukkşe Abdulmün'im. Mektebetü Türesi'l-İslamiyye, Kahire, 1989. Hadislerin sadece metinlerini vermekle yetinmiştir. Herhangi bir açıklama yapmamıştır. Dipnotlarda ise hadisin kaynaklarını göstermiş, nadiren de bazı hadisler hakkında açıklama yapmıştır. Toplam iki yüz elli üç hadis vardır.

9- Revaiü'l-Beyan fi'l-Emsali'n-Nebeviyye: Muhammed es-Seyyid Hasan, İskenderiye, 1990, 2.baskı.

10- el-Emsalü'n-Nebeviyye ve Hükmüha: Ali Abdülfettah Ali, Cidde, 1993.

11- el-Hikem ve'l-Emsalü'n-Nebeviyye mine'l-Ehadisi's-Sahiha: Semih Abbas, Kahire, 1994. Hadisler alfabetik sıraya göre verilmiştir. Toplam yüz kırk altı hadis bulunmaktadır.

12- Nazariyyat Fıkhıyye ve Terbeviyye fi Emsali'l-Hadis, Abdülmecid Mahmud, Taif, 1996.

Çeşitli başlıklar altında hadisler zikredilmekte ve senetleri hakkında bilgi verilmektedir. Eserde ellisekiz hadis bulunmaktadır.

D- ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE İZLENİLEN YÖNTEM:

Gerek Kur'an-ı Kerim'de ve gerekse hadis-i şeriflerde meseller sıkça kullanılmaktadır. "Andolsun biz bu Kur'an'da belki öğüt alırlar diye her temsili anlattık"²⁶ ayeti bunu açıkça göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'deki beyan şekillerini kendine örnek alan Hz. Peygamber(SAV) de sözlerinde bunu kullanmıştır.

"Nebi (SAV)'in beyanında mesel" başlığı altında bu konuya değinen İzzüddin Ali şöyle demektedir: Birini diğerine kıyas ederek bir işi kararlaştırmak için yapılan mürekkebe teşbihe mesel ismi verilmektedir. Bazen buna "darb" kelimesi de eklenir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "Görmedin mi, Allah nasıl bir temsil yaptı? Hoş bir kelimeyi, hoş bir ağaca benzetti ki, kökü yerde sabit, dalı budağı gök yüzündedir."²⁷ Hadiste de bunun gibi meseller gelmiştir.²⁸

Meseller aynı zamanda bir beyandır, şerhdır, temsildir. Mücmel ve mucez lafızları açıklığa kavuşturmadır.²⁹

Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi hadiste de meselle ilgili olarak iki şekil göze çarpar. Bunlardan biri hadiste verilen temsiller, diğeri de mesel halinde yaygınlaşıp tekrarlanan hadislerdir.

a- Hazret-i Peygamber (SAV)'in verdiği temsiller:

²⁶ Zümer 39/27.

²⁷ İbrahim 14/24.

²⁸ İzzüddin Ali, a.g.e., s.177.

²⁹ Ramehürmüzi, Ebu Muhammed el-Hasan, Emsalü'l-Hadis, Haydarabat, 1968, s.5.

“Kuşkusuz benim ve benimle Allah’ın gönderdiği şeyin meseli, bir adam gibidir ki, adam kavmine geldi ve şüphesiz ben size saldıracak bir düşmanı bizzat gözlerimle gördüm. Ben apaçık bir uyarıcıyım. Artık kendinizi kurtarın, dedi. Bir kısmı onun sözünü tutup gece çıkıp gittiler ve kurtuldular. Diğer bir kısmı inanmayıp yerlerinde kaldılar. Sabaha doğru düşman baskın yapıp onları helak etti. Malları telef oldu. İşte bana itaat edip, getirdiğim hakka tabi olanların meseli budur.”³⁰

Bu hadiste, Hz. Peygamber(SAV), kendisini kavmini kurtarmak isteyen gözcüye benzetmiştir. Burada hem temsil hem de teşbih vardır. Hz. Peygamber, Arapların çok iyi bildiği baskın işini misal vermiştir. Temsil tarafı budur. Teşbih tarafı da kendisini kavmini koruyan bir adama benzetmesidir.

b- Mesel haline gelen hadis lafızları:

Öncekilerden nakledilen meseller, sonraki nesiller için darb-ı mesel şekline dönüşür ve benzeri olaylara uygulanır. Darb-ı mesel yapılan bir hadiste şöyle denir: “Mü’min bir yılan deliğinden iki defa ısırılmaz.”³¹ Hz. Peygamber, bu sözü şair Ebu İzz için söylemiştir. O, Bedir savaşında Hz. Peygamber’e esir düşmüş, yaptığı ricalara binaen Hz. Peygamber onu serbest bırakmıştır. Sonra yine Uhud’da karşısına çıkınca af dilemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber yukarıdaki sözünü söylemiştir. Burada bizzat kendisini, bir delikten ısırılıp iyi olan, daha sonrada ikinci kez elini söz konusu deliğe sokması istenen insana benzetmiştir.³²

Biz çalışmamızda daha çok birinci gruba giren hadislere yani içinde benzetme olanlara ağırlık verdik. Darb-ı mesel türünden olup, atasözü olarak kullanılanlar üzerinde durmadık.

³⁰ Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî, *es-Sahih*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2.baskı, Fedail, (II, 1788).

³¹ Buhari, *Edeb*, 83,(VII, 103).

³² Bulut, *a.g.e.*, s.109,110.

Emsalü'l-Hadis dendiğinde daha çok birinci gruptakiler anlaşılmaktadır. Nitekim bu konunun kaynaklarında da durum böyledir.

Kaynaklar bölümünde anlattığımız gibi, konumuzla ilgili ilk bab açan Tirmizi, bu babda hep bu birinci gruptaki hadisleri almıştır. Bunlar daha sonra atasözü olarak kullanılanlardan değildir.

Bu konuda yazılmış ilk ve temel eserimiz olan Ramehürmüzi'nin , Kitabu'l-Emsal'inde de aynı mahiyette hadislerin zikredilmiş olduğunu görmekteyiz.

Yine hadis istilahları konusunda bilgi veren eserlerde de aynı mahiyette hadisler örnek verilmektedir.³³

Biz de çalışmamızda bu mahiyetteki hadisleri Kütüb-ü Sitte çerçevesinde tesbit etmeye çalıştık. Araştırmamızın birinci bölümünde bunları bazı başlıklar altında toplayıp, genel değerlendirme yaptık.

Daha sonraki bölümde ise konumuzdan ayrı olması düşünülemeyen, içinde teşbih bulunan hadislere ağırlık verdik ve bunları tasnif ettik. Zaman zaman konu bütünlüğü bakımından iki grubu beraber mütalaa ettiğimiz de oldu.

³³ Bkz. Müçteba Uğur, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992, s.75; Müçteba Uğur, **Hadis İlimleri Edebiyatı**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, s.78..

BİRİNCİ BÖLÜM

DARB-I MESELLER

A- KUR'AN-I KERİM'DE DARB-I MESELLER

Meseller insanlara hitap eden bütün semavi kitaplarda olduğu gibi Kur'an-ı Kerim'de de kullanılmıştır. Hatta İncil sûrelerinden birinin adı "EMSAL"dir.³⁴

İmam Maverdi, "Kur'an emsalini bilmek, Kur'an bilgisinin en büyüklerindedir. İnsanlar mesellerin kendisiyle meşgul olup temsil getirilenlere aldandıkları için, bu ilimden gaflet etmişlerdir. Temsil edilen olmadan meseller, gemsiz at ve yularsız deveye benzer" demiştir.³⁵

Mesellerle ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de şu ayetler geçmektedir: "Allah, öğüt alsınlar diye insanlara böyle meseller irad eder."³⁶ "Andolsun ki biz Kur'an'da insanlara her çeşit temsili türlü biçimlerde anlattık, ama insanların çoğu inkarda direttiler."³⁷ "İşte bu misalleri insanlar düşünsünler diye veriyoruz."³⁸

Kur'an-ı Kerim'de bir fikri, bir meseleyi ve bir mücerred mefhumu iyi ve doğru kavratmak için getirilen örnekler ve yapılan benzetmeler mesel diye anılmıştır. Bunlar atasözü manasında mesel değildir. Bu gruptaki meseller, meselin, önemli, garip ve taaccub edilecek bir sıfat, bir hal veya kıssa manasına gelen kısmındandır. Kur'an-ı Kerim'de bu çeşit mesellerden tezkir, va'z, teşvik, ibret, gibi hususlarda istifade edilir.³⁹

³⁴ Suyuti, *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*, Mısır, 1278,II,132.

³⁵ Suyuti, *a.e.*, II, 131.

³⁶ İbrahim, 14/25.

³⁷ İsrâ 17/89.

³⁸ Haşr 59/31.

³⁹ Veli Ulutürk, "Kur'an-ı Kerim'de Meseller", Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 11, Erzurum, s.92.

Dil ve Edebiyat alimleri “Kur’an-ı Kerim’de Meseller” ile üç şey kasetmişlerdir.⁴⁰

a) Kur’an-ı Kerim’de irad edilen meseller: Kur’an-ı Kerim’de bazı hususların kolay ve iyi anlaşılabilmesi için, misaller verilmiştir. Fikrin, meselin iyi ve doğru kavranması için irad edilen örnekler de “mesel” diye anılmıştır. Buraya şunları örnek verebiliriz:

1- “İnkâr edenlerin işleri engin çöllerdeki serap gibidir. Susayan kimse onu su zanneder, fakat oraya geldiğinde hiçbir şey bulamaz. Orada Allah’ı bulur ve O da onun hesabını görür. Allah, hesabı çabuk görendir. Veya (o amelleri) engin denizin karanlıklarına benzer, onu üst üste dalgalar ve dalgaların üstünde de bulutlar örter; karanlıklar üstünde karanlıklar... İnsan elini uzattığı zaman nerede ise onu bile göremez. Allah’ın nur vermediği kimsenin nuru olmaz.”⁴¹

Otuz dokuzuncu ayette kafirlerin amelleri, bu sefer bir seraba benzetiliyor. Onu su zannedip yaklaştıklarında hayret ve hüsrarla karşılıyorlar. Bu meselde kafir de susuz kalan kimseye benzetilmiştir.

Kırkıncı ayette ise, kafirlerin iyi diye güvendikleri amelleri, kara kara bulutlarla kaplı havada, derin denizlerde, birbiri üstüne binen dalgaların karanlıklarına benzetilmiştir. Yahut da iyi amelleri, ahirette bir serap gibi, kötü amelleri de karanlıklar gibi olacaktır. Ayet, dehşetli bir sahne temsil ve tasvir etmektedir. Bu temsildeki ikinci örnek, onların hissiyat, fikir, itikad ve zihniyetlerine de şamildir.⁴²

2- “Onlar tıpkı şu kimseye benzerler ki (aydınlanmak için) ateş yakmak istedi. (Ateş) çevresini aydınlatır aydınlatmaz, Allah onların ışıklarını (gözlerinin nurunu) giderdi, ve onları karanlıklar içerisinde bıraktı, artık onlar görmezler. (Onlar) sağırdılar, dilsizdirler, kördürler. Onlar (Hakka) dönmezler. Yahut da

⁴⁰ Bulut, a.g.e., s.107.

⁴¹ Nur 24/39.40.

onlar, gökten boşanan, içinde karanlıklar, gök gürlemesi ve yıldırımlar bulunan bir sağanağa (tutulmuş) gibidirler. Yıldırımlardan ölmek korkusu ile parmaklarını kulaklarına tıkarlar; oysa Allah inkarcıları tamamen kuşatmıştır. Şimşegın çakması neredeyse gözlerini alır. Önlerini aydınlattıka ışığında yürürler, üzerlerine karanlık çökünce dikilir kalırlar. Allah dileseydi, işitmelerini ve görmelerini de giderirdi. Doğrusu Allah her şeye kadirdir.⁴³

Burada iki temsil vardır. Birincisinde, ister kafir ister münafik olsun, inkarcıların, Hz. Peygamber (SAV) gelmeden önce akide, yol ve dünyevi yaşayışları bakımından karanlıklar içerisinde olmalarını ve bundan da kurtulmayı temenni etmelerini, bunun için de aydınlanmak maksadıyla ateş yakmak istemelerini, Allah Teala, Hz. Muhammed (SAV)'le bekledikleri nurun gelmesine ve yakmak istedikleri aydınlatıcı ateşin yanmasına benzetiyor. Resullullah(SAV)'in davet ve hidayeti karşısında münafıkların durumlarının da, tıpkı ateş yakıcının parlattığı ışık karşısında gözleri Allah tarafından görmez oluverenlerin durumu gibidir. İşte onların hidayete gelmemelerini Allah bu canlı tablo ile tasvir etmektedir.

İkinci temsilde Allah, kafir ve münafıkların, manen, hayret, dehşet ve sıkıntı içerisindeki hallerini, karanlık bir gecede, içerisinde şiddetli gök gürlemesi, yıldırımlar ve korkular bulunan sağnak halindeki yağmura tutulmuş kimseye benzetiyor.⁴⁴

b- Kur'an-ı Kerim'den mesel haline gelen lafızlar:

Bunlar Kur'an'dan alınmış, yeri geldikçe irad edilen, irad mahalli belirlenmiş yaygınlaşmış ayetlerdir. Bu şekildeki ayetlere misaller:

⁴² Elmalı. a.g.e., V. 3626.

⁴³ Bakara 2/17-20.

⁴⁴ Süleyman Ateş, Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meali, s.3.

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ يُدْرِكُ اللَّهُ

“Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken o, sizin için hayırlı olur.”⁴⁵

كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً

“Nice az bir cemiyet, daha çok bir cemiyete Allah’ın izniyle galebe etmiştir.”⁴⁶

صَدَفَ الطَّالِبُ وَالْمُطَلَّبُ

“İsteyen de aciz, istenen de!”⁴⁷

مَلْ خَيْرَاءَ الْإِيمَانِ إِلَّا الْإِيمَانُ

“İyiliğin mükafatı iyilikten başka mıdır?”⁴⁸

c- Gizli meseller:

Bazı müellifler, halk arasında yaygın bazı mesellere, lafızları farklı olmakla beraber manaları tevafuk eden ayetlerde adeta gizli meseller bulunduğunu farzetmişlerdir. Mesela “her kim bir kötülük yaparsa onunla cezalanır”⁴⁹ ayeti, “davrandığın gibi sana davranılır” meselinin manasını yine “kötüden, öz kafirden başka evlad doğurmazlar”⁵⁰ ayeti ile “yılan ancak yılan doğurur” meselinin manasını ihtiva etmektedir. İşte bu ayetlerin manaca mesellere müşabih olanlarına gizli mesel denilmiştir.⁵¹

Kur’an-ı Kerim’de mesellerle ilgili çalışma verenler daha çok birinci grup üzerinde durmaktadırlar. Hadislerde de aynı durumun söz konusu olduğu dikkati çekmektedir.

⁴⁵ Bakara 2/216.

⁴⁶ Bakara 2/249.

⁴⁷ Hac 22/73.

⁴⁸ Rahman 55/60.

⁴⁹ Nisa 4/123

B- HZ. PEYGAMBER'İN HADİSLERİNDE DARB-I MESELLER

1- Kendisi ile İlgili Darb-ı Meseller:

Hz. Peygamber (SAV) çeşitli darb-ı mesellerle peygamberler içindeki yerini ve görevini açık bir şekilde anlatmıştır.

“Benimle, benden önceki peygamberler zümresinin meseli şu kimsenin hali gibidir ki o kimse bir takım evler yapmış, onların yapısını güzelleştirip süslemiş. Yalnız köşelerinden bir köşede bir tuğla yeri hariç binaları tamamlamış. Bu vaziyette insanlar binayı gezmeye başladılar. Bina insanların hoşuna gitti ve “keşke şuraya tek kerpici de koysaydın da artık bina tamam olsaydı ya” derler. Muhammad (SAV), “işte o (yeri boş bırakılan) tek kerpiç ben oldum” buyurdu.⁵²

Hz. Peygamber bu hadiste kendisinin hatemü'n-nebiyyin olduğunu belirtmiş ve böylece Allah'ın (cc) kullarına olan hüccetini tamamladığını misallendirmiştir.⁵³ Nebi (SAV) bunu birbirine bağlı; fakat bir noksanı olan bina ile anlatmıştır. Araplar, güvenme, bağlılık, değerli ve övünülecek şeylerin bağlılığını belirtmek gibi konularda mübalağa ettikleri zaman bunu bina örneği ile açıklarlardı. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de de bunun örnekleri vardır: “Muhakkak ki Allah, kendi yolunda kenetlenmiş, bir bina gibi saf olarak çarpışanları sever”⁵⁴ ayetinde de bina geçmektedir.⁵⁵

Hz. Peygamber (SAV) de Arapların genel olarak kullandığı bina örneğiyle, peygamberlerin sonuncusu olduğunu bu meselle akılda kalıcı bir şekilde anlatmıştır.

⁵⁰ Nuh 71/27.

⁵¹ Bulut. a.g.e., s.177.

⁵² Buhari. Menakıb, 18. (IV, 162); Müslim, Fedail, 20. (II, 1790).

⁵³ Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şerif. **Sahihi Müslim b. Şerhi Nevevi**, Daru'l-ihyai türasi'l-arabiyyi, Beyrut, tarihsiz, XV, 51; Mübarekfuri, Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim, **Tuhvetü'l-Ahvazi**, Kahire, 1963, 2.baskı, VII,159,160.

⁵⁴ Saf 61/4.

⁵⁵ Ramchürmüzi, a.g.e., s.7.

Kısaca bu hadis nebilerin birliğini, dolayısıyla semavi dinlerin bir olduğunu ve Hz. Muhammed'e duyulan ihtiyacı te'kit etmektedir.

Benzer bina örneğini Arap şairler de kullanmıştır:
 “O kavim bina yaparlar, tuğlalarını güzel yaparlar,

Söz verdiklerinde dururlar, akitlerinde emindirler.”⁵⁶

Ayrıca bu hadisten ilim, peygamberliğin sona erdiği, vb. gibi konularda mesel yapmanın caiz olduğunu anlamış oluyoruz.⁵⁷ Nitekim bizzat kendisi, kendisinin getirdiği hidayete herkesin inanıp-inanmamakta serbest olduğunu, fakat inananların karlı çıkacağını belirtmek için şöyle mesel getirmiştir:

“Benim ve Allah'ın beni kendisiyle gönderdiği şeyin meseli, şu bir kimseye benzer. O kimse kavmine, “şurada bizzat gözümle düşman gördüm. Onlar bana zarar verdiler. Ben apaçık bir uyarıcıyım (en-neziru'l-uryan). Hemen kurtulmaya, kaçmaya bakınız” der. Bu haber üzerine kavminden bir kısmı onun sözünü tutarak bütün gece vekar ve haysiyetleriyle kaçıp kurtulmuşlardır. Kavminden bir kısmı da onu yalanlamışlardır. Bunun üzerine ansızın asker basıp öldürmüştür.”⁵⁸

Hz. Peygamber (SAV)'in bu hadisinde onun ümmetine olan şefkatini ve onlara zarar veren şeylerden ne kadar fazla sakındırdığını anlamaktayız. Hadiste geçen “en-neziru'l-uryan” hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür:

a- Adam kavmini uyarmak ve korkulacak şeyi haber vermek için elbisesini çıkarır. Onlara beklemedikleri anda gelen bu durumu haber verirdi.

b- Düşmana olan korkuyu hissettirmek için böyle yapmak daha açık ve durumun kötülüğünü belirtmek daha kestirme bir yol olduğu için bu yapıldı.

⁵⁶ Abdülmecid Mahmud. *Nazariyyat Fıkhıyye ve Terbeviyye fi Emsali'l-Hadis*, Taif, 1996.2.baskı, s.95; Ali Abdulfettah Ali, *el-Emsalü'n-Nebeviyye ve Hükmüh*, Cidde, 1993, s.15-22.

c- “Bana düşman yetişti, elbisemi soydu, gördüğünüz gibi çıplak kaldım” anlamına gelir, denmiştir. Bu üçüncü görüş biraz daha hakiki mana olup, diğerleri mecazi mana olmaktadır.⁵⁹

Bu hadis Nebi (SAV)’e ittiba etmekte acele etmek gerektiği konusunda ve kurtuluşun onu tasdik etmekte olduğuna dair bir meseldir. Çünkü O (SAV) son peygamberdir ve ondan sonra beklenen bir Nebi yoktur. Bu aynı zamanda kıyametin yakınlığına da işaret etmektedir. Nitekim Cenab-ı Hakk “bu evvelki uyarıcılardan bir uyarıcıdır. Yaklaşan (kıyamet) yaklaştı”⁶⁰ buyurmuştur. Buradaki “en-neziru’l-uryan” aynı zamanda, “doğruluğu açık bir şekilde belli olan kişi” anlamına da kullanılmıştır.⁶¹

Yine yukarıdaki mesele benzer bir örnek de şudur: “Benim halim, ateş yakan kimse gibidir ki, ateş, etrafını aydınlattığı zaman kelebekler ve ateşte bulunan hayvanlar ateş içine düşmeye başladılar. O kimse bu hayvanları ateşe düşmelerinden men etmeğe başladı. Fakat hayvanlar o kişiye galebe edip düşüncesizce ve süratle ateşe düşüyorlardı. İşte size bu benimle sizin meselinizdir. Ben sizi bellerinizden ateşe düşmeyesiniz diye tutuyorum. “Ateşten sakının” diyorum. Sizler bana galebe edip düşüncesiz ve tedbirsiz olarak süratle ateşe düşüyorsunuz.”⁶²

Bu kelimelerin en vecizinden, en belîğinden ve en şiddetlisinden bir temsildir. Çünkü bir şeyden men ettiğinde “ben seni belinden tuttum” denir. Bir şeye zorlandığında ise “onu alnından tuttum” dersin.

Ben sizi tutup cennete teşvik ediyorum, siz ise bunu hissetmiyorsunuz, dünyaya meyl ediyorsunuz. Kelebeklerin hissetmeyerek ateşe atıldıkları gibi siz

⁵⁷ Nevevi, a.g.e. XV, 51.

⁵⁸ Buhari, Rikak, 26, (VII, 186); Müslim, Fedail, 16, (II, 1788).

⁵⁹ el-Kastalâni, Ahmed b. Muhammed el-Hatib, **İrşadü’s-Sari li Şerhi Sahihi’l-Buhari, Daru’l-ihyai türasi’l-Arabiyyi**, Beyrut, tarihsiz, IX,276; Nevevi, a.g.e., IX, 48.

⁶⁰ Necm,53/56,57.

⁶¹ Ramehürmüzi, a.g.e. s.20.

⁶² Buhari, Rikak, 26, (VII, 186); Müslim, Fedail, 6, (II, 1789).

de dünyaya, onun güzelliklerine meyl ediyorsunuz ve bunları Allah'ın sevabına tercih ediyorsunuz.⁶³

Hadiste geçen "fıraş" hakkında sivrisinek gibi uçan hayvanlar denildiği gibi ateşe atılan küçük tahtakurusu gibi canlılardır da denilmiştir.⁶⁴ Ama önemli olan nokta burada hayvanların kendilerini tehlikeye atmalarının bilmeden, cahilce yapılan bir davranış olmasıdır.

Hadisten şu anlaşılır: Nebi (SAV), cahillerin, muhaliflerin isyanları ve şehvetlerine uyararak ateşe düşmelerini ve onların bu konuda, Nebi (SAV)'in onları men etmesine rağmen hırslı olmalarını kelebeklere benzetmiştir. Nitekim kelebekler ve sivrisinekler de dünya ateşine havasından ve onu ayırt edememelerinden dolayı dşerler. Bu iki grup da -gerek muhalifler ve gerekse bu hayvanlar- kendilerinin helakine hırslıdırlar. Bunun da tek sebebi bu konuda cahil olmalarıdır.⁶⁵

Konuyu tamamlaması bakımından şu meseli de alabiliriz: "Aziz ve celil olan Allah'ın benim vasıtamla gönderdiği hidayet ve ilim, yağmura benzer. Bu yağmur bazen oyle bir toprağa düşer ki onun bir kısmı ık güzeldir. Suyu kabul eder ve ayır ile ot bitirir. Bir kısmı da kurak olur, suyu (stnde) tutar da Yüce Allah onunla halkı faydalandırır. Ondan hem kendileri içerler, hem de hayvanlarını sulayıp güderler. Yine yağmur diğer bir kısım toprağa daha isabet eder ki o düz ve kaypaktır. Ne suyu tutar, ne de ayır bitirir. Allah'ın dinini anlayıp da Allah'ın benimle gönderdiği hidayet ve ilimden faydalanan ve bunu bilip başkasına bildiren kimse ile (bunu duyduğu vakit kibrinden) başını bile kaldırmayan ve Allah'ın benimle gönderilen hidayetini kabul etmeyen kimse işte böyledir."⁶⁶

⁶³ Ramchürmüzi, a.g.e., s24.

⁶⁴ Nevevi, a.g.e., IX. 50.

⁶⁵ Nevevi, a.g.e., IX. 50; Kastallani, a.g.e. s. IX 277.

⁶⁶ Müslim, Fedail, 17.(II. 1787).

Bu, Nebi (SAV)'in Allah'tan aldığı emirleri tebliğ ettiğine, insanları onun yoluna davet ettiğine dair bir meseldir. Bunu Allah'ın rahmeti olan yağmurla temsil etmiştir.⁶⁷ Toprak nasıl bu yağmuru kabul edip, kendisinden canlıları menfaatlandırması bakımından üçe ayrılırsa insanlar da böyledir.⁶⁸ Bu hadiste ilmin birçok bölümlerine işaret vardır: Darb-ı mesel, ilmin fazileti, bunlara teşvik ve ilme karşı çıkanlara zem.

Ümmetine olan yakınlığını belirtmek için ise şöyle buyurmuştur: “Şüphesiz benim size olan yakınlığım ancak babanın çocuğuna olan yakınlığı gibidir. Size (dininizi) öğretiyorum. Abdest bozacak yere vardığımız zaman kibleye doğru durmayınız, sırtınızı da kibleye vermeyiniz.”⁶⁹

2- Mü'min-Münafık ve Kafir Hakkındaki Meseller:

Hz. Peygamber(SAV)'in hadislerinde mü'min zaman zaman çeşitli ağaçlara, ekinlere ve meyvelere benzetilmiştir. Bunlardan özellikle hurma, ekin ve turunç dikkati çekmektedir.

“Mü'min kişinin benzeri ekin gibidir. Rüzgar onu bir o tarafa bir o tarafa meylettirir, fakat kökünden yıkılmaz, tekrar doğrulur. Mü'mine de devamlı bela ve sıkıntı isabet eder durur. Münafığın benzeri de sert ve düz çam ağacıdır ki ta hasat zamanı gelinceye kadar hiç eğilip, devrilmez.”⁷⁰

Ekin, esen rüzgar ile eğilir, doğrulur, yeşerir, sararır; fakat, devrilmez. Mü'min de böyledir. Hastalık, hüzn, keder, zulüm gibi zamanın bir takım bunaltıcı durumları karşısında sağa, sola sarsılsa da bir türlü yıkılmaz, Allah Teala'ya kulluktan ayrılmaz. Fasık ve facirler de selviler gibi ne kadar metin ve

⁶⁷ Ramchürümüzi, a.g.c, s.25.

⁶⁸ Nevevi, a.g.c. IX, 47,48.

⁶⁹ İbn Macc, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, es-Sünen. Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2. Baskı, Taharet, 16, (I., 114).

⁷⁰ Buhari, Tevhid, 31, (VIII, 191); Müslim, Münafıkın, 58, (III, 2163).

boylu, postu olursa olsun günün birinde Allah onu fisk ve fücuru sebebiyle yere serer.⁷¹

Yine mü'mini tarif ederken Arapların tüm özelliklerini bildiği bir ağacı örnek vermiştir. Bu ağacın özelliklerini söyleyip, dinleyenlerin bulmasını istemiştir: “Ağaçların içinde bir ağaç vardır ki yaprağı düşmez. O ağaç müslümanın benzeridir. O nedir?_Bana söyleyiniz” buyurdu. Orada bulunanlar kırlardaki ağaçları saymaya başladılar. Abdullah der ki, bunun hurma ağacı olduğu hatırıma geldi. Fakat söylemeye utandım. Ondan sonra insanlar: Ya Rasûlullah! Bize söyle, o nedir? Diye sordular. Resûlullah: “O hurma ağacıdır” cevabını verdi. Ben bunu Ömer’e söyledim. O da bana, senin bunu söylemiş olman bana her şeyden sevimli olurdu, dedi.⁷²

Bu hadiste mü'min, hurmaya benzetilmektedir. Nevevi bu hadisi şerh ederken şöyle demektedir: Bu hadiste birçok faydalar vardır: Darb-ı mesel getirmenin cevazı, yanındakilere soru sorma, büyüklere saygı, hurmanın üstünlüğü, gibi.⁷³

Başka bir hadiste ise mü'min, güzel şeylerden yeyip, hoş ürün veren arıya ve ateşe sokulup çıkarıldığında daha da saflaşan altına benzetilmiştir.⁷⁴

Mü'min akidesinin doğruluğunda, sözünde durmasında, gizli ve açık hallerinde vb. durumlarda arıya, altına benzetilmiştir. Altına, ateşe girip çıkması zarar vermediği gibi saf hale gelmesini sağlar. Zamanın geçmesiyle değerinden bir şey yitirmez. Mü'min de böyledir. Zorluk ve kolaylık onda bir değişiklik yapmaz. Onun imanı tam ve kesindir.

Bu hadislerde mü'minin hurmaya benzetilmesi dikkat çekmektedir. Çünkü hurma faydası çok olması bakımından müslümana benzetilmiştir. Yaş

⁷¹ Nevevi, a.g.e., XVII, 152; Ahmed Naim, Kamil Miras, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecridi Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, 6.baskı, II, 63.

⁷² Müslim, Münafıkın, 63. (III, 2160).

⁷³ Nevevi, a.g.c. XVII, 154.

olarak yenildiği gibi kuru olarak da yenilebilir. Yapraklarından ve meyvalarından da faydalanılabilir. Kısaca her yönüyle hayırlı ve güzeldir. Mü'min de her yönüyle hayırlıdır. Taati fazla, ahlakı güzel, namazına, orucuna, kıraatine dikkatli, doğru kimsedir. İkisinin de hayrı bol olması bakımından benzerliği vardır.

Kur'an-ı Kerim okuyan mü'min için de böyle bir benzetme yapmıştır: "Kur'an okumayı itiyat eden ve onunla amel eden mü'minin durumu turuncu gibidir. Tadı güzel, kokusu güzeldir. Kur'an okumayı itiyat etmeyen (fakat onunla amel eden) mü'minin hali de hurmanın haline benzer. Tadı güzel fakat kokusu yoktur. Kur'an okuyan (fakat amel etmeyen) münafığın durumu da kokusu güzel fakat acı reyhane otu (fesleğen) gibidir. Kur'an okumayan münafığın hali de Ebu Cehil karpuzunun haline benzer, tadı acı, kokusu da yoktur."⁷⁵

Bu hadiste de mü'minin imanı, tadı güzel yiyeceğe benzetilmiştir. İmanın sıfatı tatlılıkla, okumanın sıfatı ise koku ile anlatılmaktadır. Çünkü mü'mine lazım olan ilk önce iman, sonra okumaktır. Bunun gibi yemek (tat) da insana, kokudan daha fazla lazımdır. Gizli bir güzellik ve hayır olan iman, kimseye görülmediği gibi, yiyeceğin de tadını ancak yiyen bilir. Kur'an da güzel kokulu çiçeğe benzetilmiştir. Çiçeğin kokusu etrafa yayıldığı gibi, Kur'an da bütün dinleyenlere sevap kazandırır. Burada özellikle turuncun seçilmesi, onun yapraklarının, yağının, kısaca her şeyinin faydalı olmasındandır, denilmiştir. Aynı zamanda dışının beyaz olması, mü'minin kalbine benzetilmiştir.

Kısaca hadiste imanın, dolayısıyla mü'minin fazileti, nifak ve münafığın da zemmi vardır. Kur'an okumaya ve öğrenmeye teşvik için ise şöyle mesel getirilmiştir:

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

⁷⁴ Ramchürmüzi. a.g.e., s.65.

⁷⁵ Buhari, Fedailü'l-Kur'an, 17, (VI, 107); Müslim, Müsafirin, 243,(I, 549).

“Kur’an’ı öğrenin, onu okuyun. Kur’an’ı öğrenen, onu okuyan ve gereğini yapan kişinin hali, misk ile doldurulmuş bir dağarcık gibidir ki, kokusu her yere yayılır. Kur’an’ı öğrenip, onunla amel etmekten gaflet edenin durumu ise içinde misk bulunup ağzı sıkıca bağlanmış dağarcık gibidir (kimse faydalanmaz)”⁷⁶

Mü’min hakkında yapılan bu benzetmelerden sonra mü’minlerin birbirine karşı durumlarını ve mü’min cemeat ile ilgili yaptığı benzetmelere geçebiliriz. Bu mesellerde de özellikle bina, vücut ve tek el örnekleri verilmektedir.

“Mü’minin mü’mine bağlılığı, kısımları birbirine kenetlenmiş bir bina gibidir.”⁷⁷

Yine başka bir hadiste de, “mü’minler, merhamet etmekte, birbirlerini sevmekte, birbirlerine şefkat göstermede tıpkı tek bir vücut gibidirler. O vücuttan bir uzuv hastalanınca vücudun diğer azaları birbirlerini hasta azanın elemine, uykusuzlukla ve hararetle iştirake çağırırlar, elemine paylaşırlar.”⁷⁸

Diğer hadiste de müslümanların eşit oldukları ve başkalarına (düşmanlarına) karşı ise tek bir el gibi olmaları gerektiğine işaret edilmektedir. “Müslümanların kanları (kisas ve diyet hususunda) eşittir. Onlar, başkalarına (düşmanlarına) karşı tek el (gibi olmalı) dir.”⁷⁹

Bu hadislerde mü’minlerden meydana gelen İslam toplumunun halinin binaya ve cesede benzetildiğini görmekteyiz. Her durumda da bunun benzetme yönü, birlik, birbirine bağlanma, düzen, tertip ve her halde aynı şeyleri hissetmedir.

⁷⁶ Tirmizi, Muhammed b. İsa Serce, *Sünenü’t-Tirmizi*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2.baskı, Fedailü’l-Kur’an, 2, (V, 156); İbn Mace, *Mukaddime*, 16, (I,77).

⁷⁷ Buhari, *Salat*, 88, (I, 123); Müslim, *Birr*, 65, (III, 1999).

⁷⁸ Müslim, *Birr*, 66, (IV, 1999).

⁷⁹ İbn Mace, *Diyat*, 31, (II, 895).

Bu hadislerde müslümanlar tek bir bina örneğine benzetilmektedir. Her müslüman da bu binanın bir tuğlasıdır, ona zarar gelmesini önler ve binasını sağlamlaştırır. Yine müslüman bu büyük cesedin bir uzvudur, onun ihtiyacını giderir. Uzuv sıhhatli olursa ceset sıhhatli, uzuv hasta olursa ceset hasta olur.⁸⁰

Münafıklar hakkında yapılan meselle konumuzu bitirmek istiyoruz. “Münafığın meseli, iki koyun sürüsü arasında bir defa buna, bir defa şuna gidip gelen şaşkın ve mütereddid koyunun meseli gibidir.”⁸¹

Sonraki bölümlerde de işaret edileceği gibi toplumun bildiği bir şey örnek verilmektedir: Koyun sürüsü ve hangi tarafa gideceğini bilemeyen koyun. Hadiste geçen “el-airtü” kelimesi mütereddit, şaşkın, hangi tarafa uyacağını bilemeyen anlamına gelmektedir.⁸²

Hadiste münafığın küfrünü gizleyip, imanını açığa çıkarmada, müslümanlar ile kafirler arasındaki tereddütlü durumu, kendi asıl sürüsünü bilemeyip bir oraya bir buraya giden koyuna benzetilmiştir. Benzetme yönü ikisinin de şaşkın olarak dolaşmasıdır.⁸³

Nitekim bunun benzeri ayet-i kerimede de geçmektedir: “Onlar bunun (imanla küfrün) arasında bocalayan tabansızlardır. Ne onlara (mü’minlere), ne bunlara (kafirlere bağlıdır). Allah kimi şaşırtırsa artık sen ona asla bir yol bulamazsın!”⁸⁴

3- İyi-Kötü Karşılaştırması Yapılan Meseller:

Bu bölümde, aslında önceki bölümlerden ayrılması zor, fakat ayrı başlık altında incelenmesi daha uygun olan meselleri zikredeceğiz. Bu mesellerde inanç

⁸⁰ Abdülmecid Mahmud, a.g.e., s.223.224; Muhammed el-Garavi, el-Emsalü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1401(hicri), II, 227.

⁸¹ Müslim, Münafıkın, 17. (III, 2146).

⁸² Nevevi, a.g.e., XVII, 127.

⁸³ Abdülmecid Mahmud, a.g.e., s.263; Ğaravi, a.g.e., II, 234.

⁸⁴ Nisa, 4/143.

bakımından bir ayrılık değil de insanların davranış bakımından gruplara ayırdığını görmekteyiz.

“Şüphesiz bazı insanlar hayırlı işler için anahtar ve şer işlere karşı sürgü gibidirler. Diğer bir kısım insanlar ise (bi'l-akis) şer işlere anahtar ve hayırlı işlere karşı sürgü gibidirler. Ne mutlu o kimselere ki Allah Teala hayırlı işlerin anahtarlarını onun ellerine vermiştir. Ve yazıklar olsun o kişilere ki Allah Teala şer işlerin anahtarlarını onun ellerine vermiştir.”⁸⁵

Bu hadiste anahtar ve sürgü örnekleri verilerek, insanların bunları kullanma durumundaki halleri ikiye ayrılarak anlatılmıştır.

İnsanların neseb bakımından eşit olduğu ancak iyilerin az olduğunu belirtmek için “sizler insanları yüz deve gibi bulursunuz. Fakat bir kimse onların içinde necib, kullanışlı bir tane iyi deve bulamaz”⁸⁶ buyurmuştur. Hadiste geçen “rahile”, binmek ve yük için seçilmiş necib devedir ki vasıfları kamil olup bunlar kendisinde bulununca tanınır. Yani “rahile”, Arab’ın nazarında seçkin devedir. Dünyada kamil olan, ahiret rağbetinde bulunan, diğer insanların sıkıntı ve kederlerini yüklenen, develer içinde rahile olanının azlığı gibi pek azdır. Ayrıca hadiste, ihlasla vasıflanmış ve Allah(cc)’ya itaatı tam olan mü’minin azlığına hatta çok az bulunduğu işaret vardır.⁸⁷

Yine yukarıdaki hadislerle benzer olarak insanların fitraten değişik değişik olduklarını şöyle anlatmaktadır: “İnsanlar gümüş ve altın madenleri gibi (kimi halis, kimi kalb)dir. İnsanların cahiliyet devrinde hayırlı olanları, dini emirleri iyi anlayıp amel ettikleri zaman İslam devrinde de hayırlıdır.”⁸⁸

Yani insanlar yeryüzündeki madenler gibidir. Bu madenlerin bir kısmı değerli, bir kısmı da değersizdir. İnsanlar da böyledir. Onların arasında şerefliler

⁸⁵ İbn Macc, Mukaddime, 19,(I, 86).

⁸⁶ Müslim, Fedailü's-Sahabe, 232, (II, 1973).

⁸⁷ Mehmed Sofuoğlu, *Sahih-i Müslim ve Tercemesi*, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1988, VII, 491; Semih Abbas, a.g.e., s.74.

olduğu gibi hakir olanlar da vardır. Onların cahiliyet devrinde şerefli, kerim, cömert ve cesur olanları, İslam olduktan sonra da hayırlıdırlar, hatta İslam onun değerini daha da yüceltir. Fakat bunun ilk şartı dini kabul etmesidir.⁸⁹

İnsanların bu farklı durumlarının bir göstergesi olan sadaka vermekte buna bir örnek vardır. “Eli açık bir kimseyle cimri birinin sadaka verirken ki durumları, üzerinde boyunlarından göğüslerine doğru demirden bir zırh (veya demirden bir cübbe) giymiş iki kişinin durumları gibidir. Eli açık olan bir sadaka vermek istediği zaman üzerindeki zırh parmaklarını ve bastığı yerlerdeki ayak izlerini örtünceye kadar uzar. Cimri olan bir sadaka vermek istediği zaman zırh daralır. Her halkası bulunduğu yerdeki organa yapışır, onu tutup genişletmeye çalıştığı zaman genişletemez.”⁹⁰

Bu hadisin şerhinde Kamil Miras şöyle demektedir: “Bu hadiste cömerd ile cimrinin halleri en belîğ bir lisan-ı şiir ve edeple tasvir buyurulmuştur. Cömert fakr-u ihtiyaç içinde sıkılıp bunalan bir biçarenin yardımına koşmakla gönlünde bir inşirah, vicdanında bir inbisat hasıl olur ki, fukara-perver her sahibi fazilet bu inşirah ve meserretin gönlünü kapladığını, parmaklarına kadar bütün aksam-ı vücudunu istila ettiğini nefsinde hisseder. Bir de cömertlik, sahibinin ruhi ve harici bütün ayıplarını tamamıyla örter.

Cimri de hem dininin, hem cinsinin düşünlerine karşı katı kalpli, taş yürekli bulunmaktan çekinmemekle beraber ne de olsa yine bir insandır. Gönlünde fitri bir merhamet duygusu vardır. Fakat cimriliği, bu güzel duyguya galebe etmektedir. Hiç şüphesiz cimri, gönlünde fakirlere yardımın faziletini duymakta, fakat yardım edememekten dolayı daimi bir ızdırap içindedir. Bu ızdırap, Cenab-ı Hakk’ın mukteza-yı fitret cimrilerde yarattığı bir iç üzüntüsü, bir gönül darlığıdır ki, hadiste bildirildiği üzere bu ruhi hal, cimriyi baştan ayağa

⁸⁸ Müslim, Fedailü’s-Sahabe, 199,(II, 1958).

⁸⁹ Semih Abbas, a.g.e., s.98.

⁹⁰ Müslim, Zekat, 75. (I, 708).

kadar cendere içinde gibi sıkıştırır ve bir fakire yardım edip de bu gönül azap ve ızdırabından kurtulmağa muvaffak olamaz. İşte hal budur.”⁹¹

Yine diğerk bir karşılaştırmada şu örnek vardır: “İyi kimse ile oturup kalkan kimsenin ve kötü kimse ile arkadaş olanın misali, tıpkı misk taşıyanla demirci körüğünü yelleyip çeken kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana verir, yahut da ondan satın alırsın, veya ondan güzel bir koku duyarsın. Fakat körükçüye gelince, ya senin elbiseni yakar, yahut da ondan fena bir koku duyarsın.”⁹²

Resülullah (SAV) iyi ve kötünün yanında oturanları, misk satıcısı ile demircilerin yanında oturanlara benzetmektedir.

Benzetme yönü açıktır. Birinci gruptakiler faydalanacak, ikinci gruptakiler ise zarara uğrayacaktır.⁹³

Aynı zamanda hadiste bize bir uyarı vardır: Salih kimselerle oturan kesinlikle zararlı çıkmaz, ama bid’at sahibi kimselerle oturana da muhakkak bir şeyler bulaşır.⁹⁴

“Allah’ın hudutları üzerinde kaim olanlarla bu hususta gevşeklik gösterenlerin durumu, su üzerinde bir geminin alt ve üst kısımlarını paylaşmak için aralarında kura çeken bir cemaatin durumuna benzer. Kimisine geminin üst kısmı, kimisine de alt kısmı düşer. Aşağıdakiler, yukarı çıkıp su alır ve yukarıdakiler, “yukarı çıkıp bize eziyet etmenize müsaade etmiyeceğiz” derler ve aşağıdakiler buna “geminin alt kısmında delik açarak suyumuzu alırsız” diye mükabelede bulunurlar. Bu durumda eğer onlara el çektirip, mani olurlarsa hepsi kurtulurlar; şayet kendi başlarına bırakılırlarsa hepsi birden boğulurlar.”⁹⁵

⁹¹ Teccid-i Sarih Tercemesi, V, 712.; Muhammed es-Seyyid Hasan, **Revaiü'l-Beyan fi'l-Emsali'n-Nebeviyye, İskenderiyye**, 1990, 2.baskı, s.48.

⁹² Müslim, Birr ve Sıla, 146, (III.2026).

⁹³ Abdülmecid Mahmud, **a.g.e.**, s.213.

⁹⁴ Çaravi, **a.g.e.**,II, 187; Muhammed Hasan, **a.g.e.**, s.75.

⁹⁵ Tirmizi, Fiten, 11, (IV, 470).

Resülullah (SAV) iyi ve kötülerin bir araya geldiğinde, iyilerin onları uyarması gerektiği durumunu, gemi yolcularına benzetmiştir.

Benzetme yönü ise ikisinin de kurtulmasının birbirine bağlı oluşudur.

Bu hadiste toplum hayatında en fazla lazım olan, emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i an'il-münkere işaret vardır.⁹⁶

Hadisteki temsilde göze çarpan özellikleri şöyle izah edebiliriz:

Ferdi hürriyetler sosyal sorumluluklarla birliktedir. Bu durum, içinde her sınıftan yolcu bulunan ve dalgalı bir denizde seyreden gemiye benzetilmektedir. Bu gemide her sınıftan halk vardır. Geminin kaptanı, tayfalar, işçiler ve her sınıftan yolcu bulunmaktadır. Bunların her biri, üzerlerine düşen görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Gemide sıkı bir işbirliği vardır. Geminin selamette olması, içinde bulunanların sorumluluklarını yerine getirmesi ve dayanışmalarına bağlıdır. İşte bu hadis, bu gerçeği çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir.⁹⁷

“İçinde Allah zikredilen ev diri, içinde Allah zikredilmeyen bir ev ise ölü gibidir.”⁹⁸

Bu hadiste evde Allah'ı anmaya teşvik vardır. Bu konularda temsil yapmanın cevazına işaret edilmektedir. Yine itaat içerisine geçirilen uzun ömrün faziletine değinilmektedir.⁹⁹

⁹⁶ Abdülmecid Mahmud, a.g.e., s.184.

⁹⁷ Özbek, a.g.e., s.165,166.

⁹⁸ Müslim, Salatü'l-Müsafirin, 207, (1,538).

⁹⁹ Nevevi, a.g.e., c. VI, s. 68.

4- Dünya ve Ecelle İlgili Yaptığı Meseller:

Bu başlık altında özellikle birkaç hadis zikretmek istiyoruz. Bunlardan birinde dünya malı, yeşil ve tatlı ota benzetiliyor; diğerinde ise dünya üzerinde bu ümmetin müddeti ile ilgili kıyas yapılıyor.

Ebu Said el-Hudri (ra) dedi ki: Resülullah (SAV) ayağa kalkıp insanlara bir hutbe irad etti: “Hayır, vallahi! Ey insanlar! Ben sizin üzerinize ancak Allah’ın sizlere çıkaracağı dünya çiçekleri, dünya nimetlerinden korkuyorum” buyurdu. Bunun üzerine bir kimse:

-Ya Resülullah! Hiç hayır, şer getirir mi? Diye sordu. Resülullah (SAV) bir müddet sükut etti. Sonra soru sorana:

-Nasıl demiştin? dedi. O da:

-Ya Resülullah! Hiç hayır, şer getirir mi? diye sordum, dedi. Bunun üzerine Resülullah:

“Hakiki hayır, hayırdan başka bir şey getirmez. Ama mal hep hayır mı olur? (Bakınız) Baharın bitireceği her çeşit ottan fazla miktarda yenilip, karnı tamamiyle doldurmaktan dolayı hayvan hastalanıp, ölebilir. Fakat bu otların içinden yeşil ot böyle değildir. Yeşil otu otlayan hayvan ölüm tehlikesinden korunmuştur. Bu hayvan o yeşil otu yer, nihayet iki böğrü şişince bahar güneşini karşılar. Kolayca idrarını yapar, geviş getirir. Sonra tekrar dönüp bol bol yer.

Her kim malı haklı yoldan ve haklarını ödeyerek alırsa kendisi için o mal bereketli kılınır. Her kim de haksız olarak bir mal alırsa onun meseli, daima yiyen, bir türlü doymayan obur gibidir.”¹⁰⁰

Bu hadis birkaç temsil ihtiva etmektedir. Bunlardan biri, “size açılacak dünya çiçeği...” fıkrasıdır. Bununla “ben aranızdan ebediyet alemine gittikten

¹⁰⁰ Müslim, Zekat, 121, (III, 121).

sonra Kayser'lerin ve Kisra'ların ziynetlerini elinize geçirdiğiniz zaman bu dünya nimetlerinin, sizleri değiştirmesinden, lüks hayat sefahetlerine düşürmesinden endişe ediyorum..." demek istemiştir.

“Hayır, hayırdan başka bir şey getirmez” vecizesi de iki temsil ile açıklanmıştır: Baharın yetiştirdiği otlar aynı yağmurun eseri oldukları halde bunların bir kısmı zehirlidir, öldürücüdür; bir kısmı da temizdir, faydalıdır. Zehirli otu yiyen hayvanın karnı şişer, çetin ağrılar içinde ya çabuk ölür veya yavaş yavaş ölüme sürüklenir. Fakat yeşil çayır otu yiyen hayvanlar böyle tehlikeli bir sonuca düşmezler.

Bu iki temsilden birincisi ile haksız kazançların zehirli otlar gibi öldürücü olduğu, fakirlere vermekten imtina edilip israfla harcanan servetlerin, sahiblerinin ahiret hayatını zehir edeceği bildirilmiştir. Bu temsillerden ikincisi olan “yeşil çayır otu yiyen hayvan ölüm tehlikesinden masundur...” fıkrası ile de helal yollardan kazanılan ve helal yerlere sarf edilip zekat ve sadakası verilen servetler yeşil otlara benzetilip sahibinin dünya ve ahiret saadetlerinin sebebi olacağı ifade edilmiştir.¹⁰¹

Hz. Peygamber (SAV)'in ümmetinin dünya üzerindeki yaşama müddeti ile ilgili de şöyle buyurmuştur: “Geçmiş ümmetlere nazaran sizin eceliniz, ikindi namazı ile güneş batmaları arasındaki zaman kadardır. Sizin ve Yahudilerle Hıristiyanların misali, işçi çalıştıran bir kişinin haline benzer. Bu (iş veren) kişi, “birer kırat mukabilinde¹⁰² gündüzün yarısına kadar kim bana çalışır?” demiş ve Yahudiler, birer kırat mukabilinde çalışmışlardır. Sonra “birer kırat mukabilinde gündüzün yarısından ikindi namazına kadar kim bana çalışır?” demiş ve Hıristiyanlar, birer kırat mukabilinde ikindi namazına kadar çalışmışlardır. Sonra siz, ikişer kırat mukabilinde ikindi namazından güneş batmalarına kadar çalışıyorsunuz. Bunun üzerine Yahudilerle Hıristiyanlar kızdılar ve “bizim işimiz

¹⁰¹ Tecrid-i Sarih Tercemesi, V. 248,249; Sofuoğlu, a.g.e., VI. 22.

¹⁰² Kırat, yarım daniktir. Danik isc. dirhemın altıda biri olup arpa ağırlığındadır.

daha çok, ücretimiz daha az!” dediler. O (iş veren) zat, “sizin hakkınızdan bir şey kestim mi?” dedi. Onlar da “hayır” diye cevap verdiler. “O halde” dedi, “bu benim ikramımdır, onu dilediğime veririm!”¹⁰³

Bu Allah Teala'nın emrettiğini terk eden Yahudiler ve Hıristiyanlar ile Hakk'ın hidayetini kabul eden Müslümanlar hakkında bir meseldir. İlk önce Musa (as), sonra da İsa (as) gönderildi. Peygamberimiz gönderilince de ona uymakla emrolundular. Fakat onlar bundan yüz çevirdiler. Ümmeti Muhammed ise kıyamete kadar onun getirdiği şeyle amel oldular. Bundan dolayı eksiksiz mükafat aldılar. Tıpkı gündüzü tamamlayan işçiler gibi.¹⁰⁴

Buradan anlıyoruz ki bu hadiste iki mevzu bulunmaktadır:

1- Bu ümmetin diğer ümmetlere oranla müddetinin kısa oluşu.

2- Müslümanlarla Ehl-i Kitab'ın aynı iş karşısında değişik ücret almaları konusunda teşbih.¹⁰⁵

Yine bu ümmetle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: “Ümmetimin misali, yağmur misalidir ki, evveli mi daha hayırlı, yoksa sonu mu, bilinmez.”¹⁰⁶

Yağmurun, özellikle Arabistan gibi bir yerde susamış ve susuzluğundan dolayı yarılmış toprak için her damlasının nasıl bir değer taşıdığı bilinir. Hadiste İslam ümmeti bir yağmura benzetilmektedir. Yağmurun her damlasının, susayan toprak için nasıl faydası varsa, İslam ümmetinin her ferdinde de hakikate susayan insanlık için faydalar vardır. Yoksa hadisten, İslam asırlarından hangisinin daha üstün olduğunun bilinmediği manası kastedilmemiştir. Çünkü İslamın birinci asrının diğer asırlardan daha üstün olduğu sahih delillerde sabittir. Ancak hadis, İslam'ın her asrının ve her ferdinin hayırlı olduğu hakikatini ifade etmektedir.

¹⁰³ Buhari, İcra, 9, (III, 50); Tirmizi, Edeb, 82, (V, 153).

¹⁰⁴ Tecrid-i Sarih Tercemesi, II, 503.

¹⁰⁵ Abdülmecid Mahmud, a.g.e., s.162

¹⁰⁶ Tirmizi, Edeb, 81, (V, 152).

Onların hayırlılık dereceleri ise elbette farklıdır. Bu hususta en yüksek dereceyi, Peygamberimizin asrında yaşamış kişiler kazanmıştır.¹⁰⁷

Ecel ve emelle ilgili şöyle bir mesel yapmıştır: Büreyde (ra)'ın rivayetine göre, Peygamber(SAV) “şu ve şunun misali nedir (bunlar neye benzer), bilir misiniz?” buyurdu ve iki çakıl taşı attı. Ashab, “ancak Allah ve Resülü bilir!” diye cevap verdiler. Bunun üzerine Resülullah şöyle buyurdu: “İşte şu (uzağa düşen taş) emel ve şu (yakına düşen taş) da eceldir.”¹⁰⁸

Hz. Peygamber insanlara emel ve ecel hakkında daha kalıcı bilgi vermek için çakıl taşlarından yararlanmaktadır. Uzağa attığı taşın emeli temsil ettiğini belirtmektedir. İnsan, eceli gelmeden bu emeline ulaşabileceğini ummaktadır. İnsan bu uğraş içinde iken daha yakın olan ecel ona yetişmekte ve emeline ulaşmamaktadır.¹⁰⁹

5- İbadetler İle İlgili Meseller:

Yaratıcımız olan Allah, bize görünmez olmayı tercih etmiştir. Bununla beraber insan, ibadet ve tefekkür yoluyla, O’nu düşünür. Bu ibadet ve tefekkür sırasında, insan bu görünmez Varlık’ı tasvir ve temsil etmek ihtiyacını hisseder. İslamın bu noktadaki müşahhas objesi “ev”dir. Peygamberimiz (SAV) İslamı tarif ederken şöyle buyurmaktadır: “İslam, beş temel üzerine kurulmuştur: Allah’ın (cc) birliğine iman, namaz, oruç, zekat ve hac.”¹¹⁰

Burada kullanılan “ev” sembolü, İslam’da kullanılan en büyük, hatta en temel semboldür. Bu evin görünmeyen bir sahibi ve orada oturana bulunmaktadır.¹¹¹

¹⁰⁷ Mübarekfuri, a.g.e., VII. 170,171.

¹⁰⁸ Tirmizi, Edeb, 82, (V, 153).

¹⁰⁹ Mübarekfuri, a.g.e., VII, 173.

¹¹⁰ Buhari, İman, 1,(1,7).

¹¹¹ Kılıç, a.g.e., s.219.

Tirmizi, namaz, oruç ve sadakanın misali ile ilgili babında ise şu hadisi rivayet etmektedir: Hz. Peygamber (SAV) buyurdu ki: “Allah, Zekeriyya’nın oğlu Yahya’ya beş kelime (vazife)yi yapmasını ve İsrailoğullarına da bunları yapmalarını emretmesini buyurdu. Ne var ki Yahya, bu beş kelime hususunda yavaş davranır gibi oldu. Bunun üzerine İsa(as) ona şöyle dedi: “Allah, beş kelimeyi yapmanı ve İsrailoğullarına da bunları yapmalarını emretmeni sana buyurdu. Şimdi ya sen onlara (bu vazifeyi yapmayı) emredersin veya ben emredeceğim.” Yahya şu mukabelede bulundu: “Bu beş kelime hususunda beni geçersen yere batmam veya azaba uğramamdan korkarım!” Sonra Yahya, halkı Beyt-i Makdis’de topladı. Mescit doldu ve ahali güzelce oturdular. Yahya şöyle dedi: “Allah beş kelimeyi yapmamı ve size de onları yapmanızı emretmemi bana buyurdu: Bunlardan birincisi, Allah’a ibadet edip O’na hiç bir şeyi ortak koşmamanızdır. Allah’a ortak koşan kişinin misali, kendi öz malından (bir miktar) altın veya gümüşle bir köle satın alan ve sonra (o köleye) “işte evim ve işte işim, çalış ve bana öde!” diyen kişinin misali gibidir ki, köle çalışmakta ve (fakat) efendisinden başkasına ödemektedir. Hanginiz, kölesinin bu durumda olmasından memnun olur? Ve Allah size namazı emretti. Namaz kılarken yüzünüzü çevirip bakmayınız. Çünkü Allah, yüzünü, kul namazda etrafına bakmadığı müddetçe onun yüzünden ayırmaz. Ve Allah size orucu emretti. Bunun misali, bir grubun arasında olup beraberinde bir kese ve kesenin içinde misk bulunan bir kişinin misaline benzer ki, onların hepsi hayran olur veya o (kese)’nin kokusu kendisini hayran eder. Oysa oruçlunun kokusu Allah katında misk kokusundan daha hoştur. Ve size zekatı emretti. Bunun misali; düşmanın esir ettikleri, ellerini boynuna bağladıkları ve boynunu vurmak üzere ileri sürdükleri kişinin misaline benzer ki, “ben bu boynu sizden azla, çokla (varımı yoğunu vererek) kurtaracağım!” der ve canını onlardan kurtarır. Ve size Allah’ı zikretmenizi emretti. Bunun misali ise düşman tarafından sür’atle takip edilen ve nihayet çok sağlam bir kaleye vararak kendini onlara karşı emniyete alan kişinin misaline benzer. Kul da böyledir. Ancak Allah’ın zikriyle kendini Şeytan’a karşı emniyete alır.” Peygamber (SAV) buyurdu ki: “Ben de size, Allah’ın bana

emrettiği beş şeyi emrediyorum: Dinlemek, itaat, cihat, hicret ve cemaat. Zira her kim cemaatten bir karış miktarı ayrılırsa İslam'ın bağını boynundan çıkarmış olur; ancak (cemaate) dönmesi hali müstesnadır. Her kim cahiliyet davasını iddia ederse o kimse cehennem gürhundandır.” Bunun üzerine bir adam, “ya Resülullah” dedi, “namaz kılsa da, oruç tutsa da mı?” dedi. Resülullah, “namaz kılsa da, oruç tutsa da. Siz müslümanlar! Allah'ın yoluna davet ediniz.”¹¹²

Bu hadiste Hz. Peygamber(SAV), Yahya (as)'ın meselini kullanmaktadır. Her dinde ortak olan konular hakkında mesel yapıldığını görmekteyiz. İlk önce Allah'a ortak koşan kişinin misali, sonra oruç, sonra sadaka ve en sonunda da Allah'ı çok zikretmekle ilgili meseller bulunmaktadır. Tirmizi, namaz, oruç ve zekatla ilgili olarak açmış olduğu babta da sadece bu hadise yer vermektedir.¹¹³

Yine Tirmizi'nin ayrı bir bab açarak zikrettiği ve hemen her kaynakta bulunan, beş vakit namazın misali ile ilgili hadisi burada zikredebiliriz:

“Söyleyiniz, sizden birinizin kapısının önünde, her gün, içinde beş kere yıkandığı bir nehir olsaydı kirinden hiç bir şey kalır mıydı?” Ashab, “onun kirinden hiç bir şey kalmaz!” diye cevap verdiler. Resülullah bunun üzerine şöyle buyurdu: “İşte bu, beş vakit namazın misalidir. Allah bu beş vakit namazla hataları siler.”¹¹⁴

Kişi, nasıl vücudunda ve elbisesinde görülen kirlere bol su ile kurtulursa, namaz da insanı günah kirinden kurtarır. Onun tüm günahlarını giderir.¹¹⁵

**T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

¹¹² Tirmizi, Edeb, 78, (V, 148).

¹¹³ Mübarekfuri, a.g.e., VII, 160,161,162.

¹¹⁴ Müslim, Mecacid, 200,(I, 435).

¹¹⁵ Mübarekfuri, a.g.e., VII, 169.

Birinci bölüme ait şu sonuçları çıkarabiliriz:

Arap dilinde geniş yer tutan mesellerin, Kur'an-ı Kerim'de olduğu gibi Hz. Peygamber (SAV) tarafından da yer yer kullanıldığını görmekteyiz. Tesbit edebildiğimiz meselleri bu bölümde beş kısım altında sınıflandırmaya çalıştık.

Bu bölümde özellikle darb-ı mesel olarak zikredilmiş hadisleri aldık. Bir sonraki bölümde ise yine darb-ı mesel olarak zikredilmiş hadisleri almakla beraber, darb-ı meselden ayrı olarak düşünülemez olan teşbihi de içeren hadisleri sınıflandırmaya çalışacağız.

Şüphesiz konularla ilgili zikredilebilecek daha başka hadisler de vardır. Yeri geldiğinde bunları başka konular altında zikredeceğiz. Burada direk konu ile ilgili olanları aldık.

Bu hadislerden çıkaracağımız ilk sonuç darb-ı mesellerin bizzat Hz. Peygamber(SAV) tarafından yapıldığıdır. Nitekim bu konuya ilgili hadisleri şerh eden çalışmalarda öncelikli olarak değinilmektedir. Zor manaları hafızalara yerleştirmek, kapalı ifadeleri açmak ve hepsinden önemlisi konunun unutulmaması için, Hz. Peygamber(SAV) darb-ı mesel yapmıştır. Bu da gerektiğinde darb-ı mesel yapmanın caizliğini gösterir.¹¹⁶

Bu hadislerde zaman zaman Kur'an-ı Kerim'deki mesellerden yararlanılmaktadır: Mesela, "gökten inen yağmur" meselini¹¹⁷, Hz. Peygamber (SAV) de kullanmıştır.

Ayrıca bu meselerde özellikle Arapların kullandığı örnekleri kullanmaktadır. Nitekim "bina" örneğini, hem kendinin diğer peygamberler

¹¹⁶ Nevevi. a.g.e., XV, 51.

¹¹⁷ Yunus. 10/24; Kehf 18/45.46.

içindeki yerini belirtirken kullanmış, hem de mü'minlerin birbirlerine olan bağlılığını belirtmekte kullanmıştır.

Bu meseller, açık ve net olmaları bakımından dikkat çekmektedir. Herhangi bir kapalılık yoktur. İşin aslına ulaşp, maksatları anlamayı kolaylaştırmaktadır. Cimri ve cömert kimselerin meseli hadisinde olduğu gibi, iyi şeylere teşvik ve kötü şeylerden sakındırma hususlarında zaman zaman tasvirlerden yararlanmıştır.

Yine bazı işlerin sonucu konusunda kıssa ile ilgili olan benzetmelerden yararlanmıştır.

Kullanmış olduğu objeler daha çok çevresindeki insanların bildikleri şeylerdir: Hurma ağacı, turunç, reyhane otu, rahile, zırh, vb. gibi.

Yeri geldiğinde de önceki peygamberlerin yapmış olduğu meselleri de zikretmektedir. Nitekim ibadetler konusunda buna dair örnek zikretmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN DARB-I MESELLERLE YAPMIŞ OLDUĞU BENZETMELER

Bu bölümde birinci bölümden farklı olarak benzetmelere yer verilen hadisleri zikredeceğiz. Yukarıda da değindiğimiz gibi mesellerle teşbihlerin birbirinden ayrılması mümkün değildir, hatta meseller mürekkebin teşbihin diğer adıdır.

Birinci bölümde daha çok bu konu ile ilgili eserlerde yer verilen hadisleri belli gruplar halinde sınıflandırdık. Bu bölümdeki hadislerin bir çoğu bir önceki bölüme ilave edilebilirdi, fakat konu bütünlüğünü bozmaması bakımından bu bölüme aldık.

Bu başlıkları şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Bir şeyin kötülüğünü belirtip, ondan uzaklaştırmak için yaptığı benzetmeler.
- 2- Kendi zamanındaki insanların bildiği şeyleri örnek göstermesi.
- 3- Mübalağa yaparken kullandığı benzetmeler.
- 4- Diğer milletlerin yapmış olduğu işlere benzetmesi.
- 5- Hızlılığı bildirmek için kullandığı benzetmeler.

Bu konulara değişik bakış açılarından bakıldığında ilave yapılabilir. Fakat bu başlıklar altında vereceğimiz örnekler, Peygamber(SAV)'in benzetmeleri konusunda bir fikir vereceği kanaatinde olduğumuz için bunları yeterli gördük.

1- Bir Şeyin Kötülüğünü Belirtip, Ondan Uzaklaştırmak İçin Yaptığı Benzetmeler:

Bu konudaki benzetmeleri ibadetler ve ibadetler haricindeki davranışlar olmak üzere iki grupta inceleyebiliriz:

a- İbadetler: Namazda yapılması hoş olmayan hareketlerin, çeşitli benzetmeler yapılarak yasaklandığını görmekteyiz. Bunlara örnek olarak şu hadisleri gösterebiliriz:

“Münafığın namazı odur ki, oturur, güneşi gözetler ve güneş şeytanın iki boyunuzu arasına girince kalkar, tane yiyen kuş gibi dört rekat kılar ve bu rekatlarda ancak azıcık zikreder (kısa okur).”¹¹⁸

“Kuşun tane devşirmesi gibi” ifadesi ile secdeyi çok hafif ve çabuk yaptığını kasdetmektedir. Çünkü o ancak karganın gagasını yere koyması kadar bir müddet secdede kalmaktadır. Burada aynı zamanda ta’dili erkana riayet etmek gerektiğine işaret de vardır.¹¹⁹ Namazda dikkatsizlik kuşların durumuna benzetilerek kınanmaktadır.

“Üzerinden ikinci namazı geçen kimse, sanki ailesini ve malını kaybetmiş gibidir.”¹²⁰

Ailesini ve malını kaybetmiş olan kimsenin uğradığı duruma, aynen ikinci namazını zamanında kılmayan kimse de uğrayacaktır. Hadiste geçen “vütire” kelimesi, gözleri önünde ailesi ve malı alınan kimse için kullanılır. Benzetme yönü bu mana ile ilgilidir. İkinci namazını geçiren kişi için iki üzüntü vardır: Günah üzüntüsü ve sevabı kaybetme üzüntüsü. Aynı şekilde ailesini ve malını

¹¹⁸ Tirmizi, Salat. 7, (I. 231).

¹¹⁹ Mübarekfuri, a.g.c. I. 389.

¹²⁰ Buhari, Mevakit. 14, (I. 138).

kaybetmiş kişi için de iki üzüntü vardır: Soyulma üzüntüsü ve bunları tekrar elde edebilme üzüntüsü.¹²¹

“Biriniz secde ettiği zaman i’tidal etsin. Kolunu köpek gibi yaymasın.”¹²²

Bu hadiste, kolları yaymaktan men için insanların bildiği bir hayvanın örneği verilmektedir. Nitekim başka hadislerde de diğer hayvanlar örnek verilmektedir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

“Sizden biriniz namazında kasten devenin çöküşü gibi (önce dizleri, sonra elleri koyarak) çöküyor mu? Böyle yapmasın.”¹²³

Cabir b. Semure anlatıyor: Biz namazda ellerimizi kaldırırken Resülullah (SAV) yanımıza geldi. “Ne oluyor. şaha kalkarak kuyruklarını dikmiş atlar gibi namazda ellerinizi kaldırıyorsunuz! Namazda namazla ilgisi olmayan hareketlerde bulunmayın” buyurdu.¹²⁴

“Namazda imamdan evvel başını (secdeden) kaldıran her hanginiz, acaba şundan korkmaz mı ki, Allah Teala, başını eşek başına -yahut suretini, eşek suretine- çevirsin.”¹²⁵ Bu hadisleri şöyle açıklayabiliriz:

Birinci hadisteki soru edatı inkaridir. Yani bu şekilde yapmasın anlamına gelir. İlk önce dizleri sonra elleri koyun demektir. Bunun tersini yapanların durumu devenin haline benzetilmiştir. Çünkü devenin dizleri, kollarındadır. Dolayısıyla yatacağı zaman ilk önce ellerini yere koyar. İnsan da ilk önce ellerini

¹²¹ İbn Hacer, Şemsüddin Ahmed b. Ali el-Askalani, **Fethu'l-Bari bi Şerh-i Sahih-i'l-Buhari**, Suudi Arabistan, 1379 (hicri), tashih, Muhammed Fuad Abdulkaki, II, 25; Mübarekfüri, a.g.e., I, 522.

¹²² Müslim, Salat, 233, (I, 355).

¹²³ Tirmizi, Salat, 233, (II, 58).

¹²⁴ Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2.baskı, Salat, 184, (I, 608).

¹²⁵ Müslim, Salat, 115, (I, 321).

koyarak secde edecek olursa, deveye benzemiş olur. Oysa ki insanın dizleri ayaklarındadır.¹²⁶

İkinci hadiste de bazı insanların namazdaki durumları ile atlar arasında bir benzerlik olduğu vurgulanmaktadır. Bazıları namazda selam alıyor ve bunu elleriyle belirtiyorlardı. Hadiste geçen hayvanla, kendisinden nefret edilen, herhangi bir yerde duramayan ve sıkıntı içinde olan hayvan türü kastedilmiştir. Bu hayvanın devamlı, gelişi-güzel hareket etmesi gibi namazlarınızda hareket etmeyiniz, demek istenmiştir.¹²⁷

Son hadiste geçen hayvan ise merkeptir. Bu hadisteki va'idin manasında ihtilaf edilmiştir. Bazıları manevi bir iştir, demişlerdir. Çünkü merkep, ahmaklıkla bilinir ve bu mana cahillikle istiare edilir. Namazı nasıl kılacağını tam bilemeyip, imama uymakta hatalı davranan, cahillik gösteren kişi için bu hayvan örnek olarak kullanılmıştır.¹²⁸

Bu, cahilliğin ve cahil olan kişilerin zemmi konusunda yapılmış mübalağalı bir benzetmedir. Yukarıda anlattığımız özelliğinden dolayı bu konuda merkep seçilmiştir. Hatta Araplar bu hayvanı anlaşılmaz, karışık olaylarda, zettikleri durumlarda en son örnek olarak zikretmişlerdir. Hatta Ahtal, şiirinde ondan "dinin fesadı" olarak zikretmiştir:

"Benim yanımda senin dinin, merkebin dini gibi,

Hatta sen Hürmüz'den daha kafirsin."¹²⁹

Namazla ilgili olarak zikrettiği diğer benzetmelerden şunları da zikredebiliriz:

¹²⁶ Mübarekfuri. a.g.e., II, 136.

¹²⁷ Suyuti. Sünenü'n-Nesci bi Şerhi Suyuti ve Haşiyeti Sindi. Daru'l-Fikr. Beyrut. 1930. 2.baskı, III.4; Mübarekfuri. a.g.e., III, 300.

¹²⁸ İbn Hacer. a.g.e., II, 154,155; Mübarekfuri. a.g.e., III, 224; el-Azimabadi. Avnu'l-Ma'bud Şerhu Süneni Ebi Davud, Medine. 1968. 2.baskı, II, 330.

¹²⁹ Ramchürümüzi. a.g.e., s.93,94.

Abdullah b. Mes'ud (ra) şöyle der: Resülullah (SAV)'in yanında birisi anıldı. Bu adam sabaha kadar uykuya dalar, namaza kalkmaz denildi. Bunun üzerine Resülullah (SAV): "Kulaklarına şeytanın işediği kimse işte budur" buyurdu.¹³⁰

Hadisin anlamında ihtilaf edilmekle beraber çoğunluğun görüşü bunun bir istiare olduğudur. Bu kişinin şeytana olan bağlılığını, şeytanın bu kimse üzerindeki hükmünü ve uzun bir gece boyunca onun boynuna bir ip bağladığını göstermektedir.¹³¹

Yine evlerde namaz kılmayı teşvik için şöyle buyurmuştur: "Namazların bir kısmını evlerinizde kılınız. Evlerinizi (içinde namaz kılmamak suretiyle) kabirlere çevirmeyiniz."¹³²

Yani namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılınız. Onları kabirler gibi terkedilmiş, kendisinde namaz kılınmayan yerler haline getirmeyin, denmektedir.¹³³

Özetleyecek olursak, başta zikrettiğimiz hareketlerin aslen hayvanlara yakıştığı, bu gibi hareketlerin özellikle namaz gibi ibadetlerde yapılmasının uygun olmadığı belirtilmektedir. Direk olarak bu hareketlerin yapılmasının yasak olduğu söylenmeyip, bazı hayvanların fiillerine benzetilerek açıklanmıştır.

b- Diğer bazı davranışlar: Bu bölümde de ibadetler dışındaki bazı durumlarda yaptığı benzetmelere değineceğiz. Bunlarda da genel olarak insanların çirkin saydığı durumlara benzetilerek, bu gibi şeyleri yapmanın yakışsız olduğu belirtilmektedir.

Ömer b. Hattab (ra) şöyle dedi: Ben bir kimseyi Allah yolunda (cihad etsin diye) iyi cins bir beygir üzerine bindirmiştım. O zat bu hayvana iyi

¹³⁰ Müslim, Salatü'l-Müsafirîn ve Kasriha, 205, (I, 537).

¹³¹ Nevevi, a.g.e., VI, 66.

¹³² Müslim, Salatü'l-Müsafirîn, 207, (I, 538).

bakamadı. Ben herhalde bu şahıs, beygiri ucuz fiata satar diye düşündüm de bunu satın almak hususunda Resülullah (SAV)'e sordum. Resülullah (SAV): “O beygiri satın alma ve tekrar sadakana dönme. Çünkü tekrar sadakasına dönem kimse, kusmuğuna dönerek yiyen köpek gibidir” buyurdu.¹³⁴

Bu benzetme ile murat, bu çirkin işin kabalığını belirtmektir. Yoksa bu işin haramlığını göstermez, denmiştir. Çünkü köpek için herhangi bir sorumluluk yoktur ve ona kusmuğunu yemek haram olmaz. Burada murat, köpeklerin yapmış olduğu çirkin şeylere benzemekten sakındırmaktır.

Bu tür ifadelerle, bu gibi fillere karşı şiddetli bir şekilde engelleme amaçlanmıştır. Yukarıda anlattığımız , köpeğin kolunu yayması , karganın gagalaması , tilkinin etrafına bakması gibi ifadelerde de aynı şey söz konusudur.¹³⁵

İmran b. Husayn (ra) şöyle dedi: Ya'la b. Munyete yahut ibn Umeyye, bir adamla dövüştü. Bu dövüşen iki kişiden biri ötekini ısırды. Isırılan, ısırmanın ağzından elini kuvvetle çekti ve bu çekişle onun ön dişini söktü. Neticede Peygamber (SAV)'e şikayetlerini arz ettiler. Peygamber (SAV): “Sizden biriniz erkek hayvanın ısırması gibi ısırır mı? Onun çıkan dişi için diyet yoktur” buyurdu.¹³⁶

Yukarıda açıkladığımız gibi burada da bu hareketin doğru olmadığı benzetme yoluyla anlatılmaktadır.

“Fitnelerden uzak durun. Çünkü şüphesiz, fitnelerden dil (tesir bakımından) kılıç darbesi gibidir.”¹³⁷

¹³³ Nevevi, a.g.e., VI. 67.,68.

¹³⁴ Tirmizi, Vela' ve hibe, 7. (IV. 445).

¹³⁵ Mübarekfuri, a.g.e., VII., 332.

¹³⁶ Tirmizi, Diyet, 19. (IV. 27).

¹³⁷ İbn Macc, Fitn, 12. (II. 1312).

Kılıç darbesinin ne kadar tesirli olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Dil darbesi buna benzetilmek suretiyle etkisinin daha fazla olduğu belirtilmektedir. Kıyamet gününden bahsederken ise şöyle buyurmaktadır:

“Allah bir rüzgar gönderecek ve bu rüzgar bütün mü'minlerin ruhlarını kabzedecektir. Geri kalan insanlar, merkeblerin (ulu orta) çiftleşmeleri gibi (göz önünde) çiftleşecekler ve kıyamet onların başına kopacaktır.”¹³⁸

Bu insanların durumu, merkeblerin çoğu zaman yaptıkları bir duruma benzetilmektedir.

Yine iyiliği emredip, kötülükten nehyettikleri halde kendileri bunu yaşamayanların kıyamet günündeki halini şöyle anlatmaktadır: “O kişi cehenneme atılır ve barsakları derhal karnından dışarı çıkar. Sonra o kişi (barsakları etrafında) değirmen merkebinin değirmende döndüğu gibi döner.”¹³⁹

Değirmen merkebinin durumu insanlar tarafından bilinmektedir. O şuaursuzca, bilmeden ve bazan zorlanarak değirmende dönmektedir. Bildiğiyle amel etmeyen kişinin durumu da böyle bildirilmektedir.

“Develer gibi bir solukta içmeyin; ancak, iki veya üç solukta için! Sonra içeceğiniz zaman Bismillah ve (ağzınızı su kabından) kaldırdığınız zaman Elhamdülillah deyin.”¹⁴⁰

Burada Arapların çok yakından tanıdığı bir hayvan örnek gösterilmektedir. Develer bir solukta içerler ve bu esnada soluk alıp verirler.¹⁴¹

“Ölünün kemiğini kırmak, diri iken kemiğini kırmak gibidir.”¹⁴²

¹³⁸ Tirmizi, Fitn. 59, (IV, 513).

¹³⁹ Buhari, Bedü'l-Halk, 10, (IV, 90).

¹⁴⁰ Tirmizi, Eşribe, 13, (IV, 302).

¹⁴¹ Mübarekfuri, a.g.e., VI, 9.

¹⁴² İbn Macc. Cenaiz, 63, (I, 516).

Ölümlere kötü muamele yapmanın kötülüğü bu yolla belirtilmiş olmaktadır.

“Haset ve düşmanlık birer tıraş aleti gibidir. Fakat bunlar başı tıraş eder demiyorum; bunlar dini tıraş eder.”¹⁴³

Yani gizli ve açık düşmanlık önemli birer kalp hastalığıdır, çok şeyleri bozarlar. Bunlar keskin alet gibidirler. İnsanın bedeninin dışını kesmezler, çünkü bu kolay bir iştir. Bunlar dini tıraş edip, dünya ve ahirette büyük zarara yol açarlar.¹⁴⁴ Örneklerde daha çok toplumun bildiği, çirkin gördüğü hareketler göz önüne getirilmiş ve böylelikle bunlardan sakındırılmıştır.

2- Kendi Zamanındaki İnsanların Bildiği Şeyleri Örnek Göstermesi:

Hz Peygamber(SAV) yaptığı teşbihlerin çoğunda kendi zamanındaki insanların bildiği şeyleri örnek göstermiştir. Bunların bir kısmını sadece Arapların, bazısını da sadece kendi kabilesinin bildiğini görmekteyiz.

Birçok hadiste ateş ve körükten bahsedilmektedir. Örnek olarak şunları verebiliriz:

“Haberiniz olsun ki, muhakkak Medine şehri demirci körüğüne benzer. Kötü olanları dışarı çıkarır, atar. Medine şehri demirci körüğünün demir pisliğini dışarı attığı gibi şerli kimselerini dışarıya atmadıkça kıyamet kopmayacaktır.”¹⁴⁵

Yine başka bir hadiste, “ey Ümmü'l-‘Ala müjdeler olsun, gerçekten müslüman hasta olursa, ateşin altın ve gümüşün pisliğini giderdiği gibi Allah bu hastalık sebebi ile onun hatalarını giderir.”¹⁴⁶

¹⁴³ Tirmizi, Kıyamet, 56. (IV, 663).

¹⁴⁴ Mübarekfuri, a.g.e., VII, 213.

¹⁴⁵ Müslim, Hac, 487. (I, 1005).

¹⁴⁶ Ebu Davud, Cenaiz, 3. (III, 471).

Hız. Peygamber kendi zamanındaki insanların bildiği şeyleri kullanmaktadır. Onlar sığınmanın pislikleri gidermede nasıl bir rol oynadığını gayet iyi bilmekte idiler. Hadiste Medine, demirin kirini, pasını gideren körüğe benzetilmektedir. Medine, kendisinde hayır olmayan kişileri temizler, demektir. Nitekim körükteki ateş de demirin kötü yerlerini atar, arıtır.¹⁴⁷

Medine'nin faziletinden bahsederken, "yılan yuvasında toplandığı gibi (ehl-i) iman da Medine'de toplanır."¹⁴⁸ buyurmaktadır. Bunu anlatırken de herkesin bildiği gibi yılanın yuvasında derli-toplu hale gelmesini örnek göstermektedir.

Hadiste iman yılanla teşbih edilmiyor. İmanın kaynağı Medine şehri olduğu, imanın orada her türlü taarruzdan korunduğu ve bundan sonra da öyle olacağı hali, yılanın yuvasından çıkıp rızık temini için yayılması, fakat bir taraftan tecavüze uğrayınca, başkasının girmesine imkan olmayan yuvasına çekilmesi haline benzetilmiştir.¹⁴⁹

Herkesin günlük hayattan tecrübe ile bildiği, tuzun suda erime hadisesi de benzetmelerde kullanılmıştır:

Resülullah (SAV) Medine'yi kastederek: "Her kim onun ahalisine bir kötülük yapmak isterse Allah onu, tuzun suda erimesi gibi eritir."¹⁵⁰ buyurmuştur.

Savaşta en fazla kullanılan, dolayısıyla herkesin tüm özelliklerini bildiği ok-yay örnekleri de bolca kullanılmaktadır. Bilindiği gibi ok, özellikle düzlüğü ile bilinmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

¹⁴⁷ Mübarekfuri. a.g.e., X, 421.

¹⁴⁸ Tirmizi, İman, 13, (IV, 18).

¹⁴⁹ Tecrid-i Sarih Tercemesi, VI, 238.

¹⁵⁰ Müslim, Hac, 492, (I, 1007).

“Ahır zamanda yaşları küçük, tecrübeleri kıt bir zümre yetişecektir. Onlar peygamberin tebliğatından bahsedeceklerdir. Fakat bunlar şiddetle atılan bir okun avı delip geçmesi gibi İslam dininden çıkıvereceklerdir.”¹⁵¹

Yine dua öğretirken, “hidayet olunmamı, okun düzlüğü gibi dümdüz muvaffak olmayı nasip eyle” buyurmuştur.¹⁵²

Arabistan’da bol bulunan üzüm ve hurma ağaçları da benzetmelerde bolca kullanılmaktadır. “Şaraptan sakının. Çünkü şarabın ağacı (üzüm ve hurma) diğer ağaçların üstüne çıktığı gibi şarabın günahı diğer günahların üstüne çıkar.”¹⁵³

“Katlin değmesinden şehidin duyduğu acı, ancak cimciklemekten dolayı sizden birinizin duyduğu acı kadardır.”¹⁵⁴

Hadiste geçen “cimcikleme”, insanın elleriyle başka birisinin etini kıstırması anlamında kullanılmıştır.¹⁵⁵ Bu hadiste de yine insanların yaptıkları ve bizzat acısının ne kadar olduğunu tecrübe ettikleri bir hareket örnek verilmektedir.

“Kendisine hastalık ve benzeri bir eza isabet eden hiçbir mü’min yoktur ki, Allah bu eza sebebiyle onun günahlarını, ağacın yapraklarını dökmesi gibi döker olmasın.”¹⁵⁶ Burada da zamanı gelince ağacın kendiliğinden yapraklarını dökmesi örneğinden faydalanılmaktadır.

Yine bazı hadislerde de sadece cahiliye devri Araplarının ve Mekke’de bulunanların bilebileceği bazı örneklerin kullanıldığını görmekteyiz. Mekke’de nüfuzu olan Ebu Zem’a bir hadiste şöyle geçmektedir: (Salih peygamberin mucizesi olan) deveden ve bu deveyi kesen kişiden bahsederken şöyle buyurdu:

¹⁵¹ Müslim, Zekat, 143, (I, 742).

¹⁵² Müslim, Zikr, 78, (III, 2090).

¹⁵³ İbn Macc, Eşribe, I, (II, 1119).

¹⁵⁴ Tirmizi, Fedailü’l-cihad, 26, (IV, 190).

¹⁵⁵ Mübarekfuri, a.g.e., V, 310.

“Derken Semud kavminin en şakisi birden fırladı.”¹⁵⁷ Bu şaki, Ebu Zem’a gibi bahadır, güçlü ve grubu arasında himayeli bir adamdı ve deveyi kesmek için fırlamıştı.”¹⁵⁸

Ebu Zem’a, İslam dini ile alay edenlerdendi ve küfrü üzere öldü. Oğlu da Bedir savaşında kafir olarak öldürüldü.¹⁵⁹ Zem’a’nın oğlu Abdullah ise Ashab’ın meşhurlarındandır.¹⁶⁰

Yine sadece bu bölgedeki insanların bileceği bazı mekanların örnek olarak kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz:

“Benim havzımın iki tarafı arasındaki mesafe, Sana ile Medine arasındaki mesafe gibidir.”¹⁶¹

“Namaz kılmaya kadar, cenazeyi takip eden, bir kırat ecir alır. Defnedinceye kadar cenaze ile beraber yürüyen, iki kırat ecir alır. Kırat, Uhud dağı gibidir.”¹⁶²

Yukarıda da işaret edildiği gibi hadislerde geçen mekanlar ve mesafeler, o bölgede yaşayanların bildiği uzaklıklardır. Böylelikle hafızalarda daha iyi canlandırılması sağlanmıştır.

Yine yemek ve ekmek çeşitlerinde de aynı durum söz konusudur:

“Kıyamet gününde arz, tandırda pişirilen bazlama ve pide gibi olur...”¹⁶³

“Kıyamet günü insanlar, beyaz ve kepeksiz undan yapılmış çörek gibi olan bir meydanda toplanırlar.”¹⁶⁴

¹⁵⁶ Müslim, Birr ve Sıla, 45, (III, 1991).

¹⁵⁷ Şems 91/12.

¹⁵⁸ Tirmizi, Tefsir, 91,(V, 441).

¹⁵⁹ Mübarekfuri, a.g.e., IX, 269.

¹⁶⁰ Mübarekfuri, a.g.e., XI, 219.

¹⁶¹ Müslim, Fedail, 41, (II, 1801).

¹⁶² Nesci, Cenaiz, 54, (IV, 55).

¹⁶³ Müslim, Sıfatü'l-Münafıkın, 30, (III, 2151).

“Valilerinizin ve kumandanlarınızın emirlerini dinleyiniz ve onlara itaat ediniz. Üzerinize tayin edilen vali, başı kuru üzüm gibi saçlı, siyah bir köle olsa bile.”¹⁶⁵

“Aişe'nin diğer kadınlara karşı üstünlüğü, tiritin diğer yemeklere karşı üstünlüğü gibidir.”¹⁶⁶

Hadislerde geçen bazlama, çörek, kuru üzüm ve tirit Arapların bildiği yiyeceklerdir. Tirit, ekmekle yapılıp, beraberinde et bulunan bir yemektir. Tiritle beraber et de bulununca en faydalı ve kuvvetli yemek olur. Araplara göre en kıymetli yemektir ve ondan zengin yemek yoktur. Tirit diğer yemeklerden nasıl üstün ise, Aişe (ra) da diğer kadınlardan faziletlidir.¹⁶⁷

“Benim dünya ile işim yok! Dünyada ben, bir ağacın altında gölgelenen ve sonra oradan ayrılıp giden bir atlı gibiyim.”¹⁶⁸ Benzetme yönü açıktır: Dünya hayatı çok hızlı bir şekilde geçer ve orada az bir zaman durulur. Nitekim yolculuk esnasında ağacın altında az bir zaman dinlenmek de tüm yolculuğa kıyaslandığında az bir müddettir.¹⁶⁹

“Birinizin önünde semerin arka başı gibi bir şey olsun. Artık önünden geçen ona zarar verme,”¹⁷⁰ buyurmuştur. “Semerin arka başı gibi” benzetmesi konumuz açısından önemlidir. Sütreyi anlatırken herkesin bildiği bir araç kullanılmıştır.

¹⁶⁴ Müslim, Sıfatü'l-Münafıkın, 28. (III, 2150).

¹⁶⁵ İbn Mace, Cihad, 39. (II, 955).

¹⁶⁶ Müslim, Fedailü's-Sahabe, 89. (II, 1895); Tirmizi, Menakıb, 90. (V, 700).

¹⁶⁷ Mübarekfuri, a.g.e., X, 383.

¹⁶⁸ Tirmizi, Zühd, 44. (IV, 589).

¹⁶⁹ Mübarekfuri, a.g.e., VII, 48.

¹⁷⁰ İbn Mace, İkametü's-Salat, 36. (I, 303).

Yine orucun faziletinden bahsederken şöyle buyurmaktadır: “Oruç, birinizin savaştan koruyucu kalkanı gibi cehennem ateşinden koruyucu bir kalkandır.”¹⁷¹

“Siz, mahşer halkının umumuna kıyas edilince, ancak bir beyaz öküzün derisi üzerindeki siyah bir tüy mesabesindeyiz...”¹⁷²

“Ensar, şiar (bedene en yakın iç elbise) gibidir. Diğer insanlar disar (üst elbise) gibidir...”¹⁷³

Hadiste geçen elbise çeşitleri yine kendi kabilesinin bildiği elbiselerdir.

“Her doğan fitrat üzere doğar. Bundan sonra anası, babası onu Yahudi, Nasrani, Mecusi yapar. Nitekim, behime, derli toplu bir behime olarak doğurulur. Kusursuz doğan bu hayvan yavrularının içinde siz kulağı, dudağı, burnu, ayağı kesik olanı hiç görüyor musunuz?”¹⁷⁴

Hayvanların nasıl tam ve mükemmel yaratıldığını görüyorsanız, insanlar da öyle yaratılmıştır, demektir. Onların fitratları tertemizdir, kirlilikler sonradan bulaşmaktadır. Nitekim ayağı, kulağı vb. bir organı sakat olan hayvanın bu kusuru da yaratılıştan değil, sonradan olmaktadır.

Hicaz bölgesinde yetişen, kılsız, siyah ve küçük bir koyun türü olan hazef de bazı hadislerde geçmektedir: “Safları sıkı tutunuz, aralarınızı yaklaştırınız. Boyunları aynı hizaya getiriniz. Nefsim yed-i kudretinde olan Allah’a yemin olsun ki, ben Şeytanı küçük, siyah bir hazef gibi safın boşluklarından girerken görüyorum.”¹⁷⁵

Herkesin her gece bizzat ve zahmetsizce gördüğü ay da benzetmelerde kullanılmıştır: Cerir (ra)’den: Bir gece Nebi(SAV) ile birlikteydik. (Ayın on

¹⁷¹ İbn Macc, Sıyam, 1, (I, 525).

¹⁷² Müslim, İman, 377, (I, 200); İbn Macc, Zühd, 34, (II, 1432).

¹⁷³ İbn Macc, Mukaddime, 11, (I, 58).

¹⁷⁴ Müslim, Kader, 22, (III, 2047).

dördüydü). Aya bakıp buyurdu ki: “Şu ayı nasıl ru’yetinden hiç biriniz mahrum olmaksızın (yahut birbirinize zahmet vermeksizin) görüyorsanız, Rabbinizi (cc) de öylece göreceksiniz...”¹⁷⁶

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Hz. Muhammed misallerin çoğunu yakın çevresinden seçmiştir. Yine birçok misallerde de hemen hemen, insanın yaşadığı her çevrede bulunabilen ve de bilinen nesnelere benzetmelerde kullanmıştır.

3- Mübalağa Yaparken Kullandığı Benzetmeler:

Bir şeyin meydana gelmesinin çok zor olduğunu, hatta mümkün olmadığını belirtmek için bazen mübalağa ifade eden kelimeler kullanmıştır.

Hz. Peygamber (SAV) bazen bu ifadeleri aynen kullanmıştır.

Mübalağa bildiren ifadeler bazen bir şeye teşvik, bazen imkansızlık, bazen de çokluk ifade etmektedir. Bunlara örnek olarak şunları verebiliriz:

“Benim sohbetimde bulunanlar içinde on iki tane münafık vardır: Bunlar içinde sekiz kişi deve iğne deliğine girinceye kadar cennete giremeyecektir. Bu sekiz kişiye küçük bir ateş alevi yeter.”¹⁷⁷

Bu Türkçe’de “balık kavağa çıkıncaya kadar” darb-ı meseli gibi Araplarda çok meşhur bir darb-ı meseldir. Benzeri ifadeler Kur’an-ı Kerim’de de geçmektedir:

“Bizim ayetlerimizi yalanlayanlar ve onlara iman etmeyi kibirlerine yediremeyenler var ya! Onlara gök kapıları açılmaz ve deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler. İşte biz, suçluları böyle cezalandırırız.”¹⁷⁸

¹⁷⁵ Nesci, İmamet, 28, (II, 92); Ebu Davud, Salat, 93, (I, 432).

¹⁷⁶ Buhari, Mevakitü’s-Salat, 16, (I, 138).

¹⁷⁷ Müslim, Sıfatü’l-Münafıkın, 9, (III, 2143).

¹⁷⁸ A’raf 7/40.

Bu ayetin tefsirinde Elmalı şöyle demektedir. “ “Cemel” kelimesi deve manasına geldiği gibi halat manasına da gelir. Bizim “balık kavağa çıkıncaya kadar” deyişimiz gibi bir şeyin mümkün olmayana bağlanmasını ifade eder. Bu bakış açısından birinci mana daha belağatlıdır. Çünkü örf bakımından “iğne deliği” küçüklükte, “deve” büyüklükte meseldir. Bir şeyin ufaklığında, inceliğinde mübalağa edileceği zaman “iğne deliği gibi” denilir. İrilikte mübalağa için de “deve gibi” denir. Özellikle Arap dilinde bu çok bilinir.

Olmayacak bir şeyi anlatmak için -irilikte mesel olan devenin, incelikte mesel olan-iğne deliğine girmesiyle darb-ı meseli şüphesiz ki daha belîğdir.”¹⁷⁹

Netice olarak, o münafıkların cennete giremeyeceklerini bir müddet ile sınırlandırmamış; bilakis, onların cennete girmelerinin imkansız olduğunu açık bir temsil ile anlatmıştır.¹⁸⁰

Allah rızası için oruç tutan kimse hakkında şöyle buyurmuştur:”Allah, gökle yeryüzü arasında olduğu gibi, kendisi ile cehennem arasında bir hendek kılar.”¹⁸¹

Normalde hendeğin geçilmesi zordur. Bu hendeğin bu kadar büyük olması geçilmesinin tamamen imkansız olmasını ifade etmektedir.¹⁸²

“Allah, bir kulun tevbesi sebebiyle şu kimseden daha sevinçlidir: O adam ki tehlikeli bir yerde, üzerinde yemeği ve içeceği olan hayvanı ile beraberken uyudu ve uyandığında hayvanının kaybolduğunu gördü. Sonra onu aramaya çıktı, fakat daha bulamadan karnı acıktı. Bunun üzerine o kendi kendine şöyle dedi. “Geldiğim yere dönüp, orada uyuyayım ve öleyim.” Ölmek için uykuya daldı. Fakat belli bir müddet sonra uyandı ve azığı ile beraber hayvanını yanında

¹⁷⁹ Elmalı, a.g.e., III, 261, 262.

¹⁸⁰ Sofuoğlu, a.g.e., VIII, 303.

¹⁸¹ Tirmizi, Fedailü'l-Cihad, 3, (IV, 166).

¹⁸² Mübarekfuri, a.g.e., V, 253.

buldu. İşte Allah (cc) bir mü'min kulunun tevbesi sebebiyle bu durumdaki kişiden daha sevinçlidir.”¹⁸³

Allah'ın sevinmesi, onun rızasıdır, denilmiştir. Rızanın ferahlıkla anlatılması, dinleyende bu manayı te'kit ve mübalağadır.¹⁸⁴

Hadiste tevbenin faziletine işaret vardır. Kurtubi bu hadis hakkında şöyle demektedir: Bu, tevbe eden kulun tevbesinin ne kadar sür'atli bir şekilde kabul edildiğini açıklamak için söylenmiş bir meseldir.

Asi olan kişi, şeytana uyması neticesinde bu duruma düşmüştür. Allah ona tevbeyi nasip edince de bu durumdan kurtulmuştur.¹⁸⁵

“Bir ülkede bir hükümün infaz edilmesi, o ülke halkı için kırk gün yağmur yağmasından daha hayırlı ve faydalıdır.”¹⁸⁶

Arabistan gibi bir yerde yağmurun faydası gayet iyi bilinmektedir. Bunun bol bol yağmasından kinaye olarak, kırk gün yağmurun yağmasının zikredilmesi konumuz açısından önemlidir.

Yine su örneği bolca kullanılmaktadır: “Şüphesiz suyun kiri giderdiği gibi namaz günahları giderir.”¹⁸⁷ Diğer bir hadiste ise şöyle geçmektedir: Ebu Hüreyre (ra) şöyle demektedir: Resülullah (SAV)'e tekbirle kıraat arasında ne okuyorsun diye sordum, O (SAV) de şöyle cevap verdi:

“Ey Allah'ım, doğu ile batı arasını uzaklaştırdığın gibi, benimle günahlarım arasını uzaklaştır.

¹⁸³ Müslim, Tevbe, 1, (III, 2102); Tirmizi, Deavat, 98, (V, 547).

¹⁸⁴ Mübarekfuri, a.g.e., IX, 522.

¹⁸⁵ Semih Abbas, a.g.e., s. 207.

¹⁸⁶ İbn Mace, Hudud, 3, (II, 848).

¹⁸⁷ İbn Mace, İkametü's-Salat, 193, (I, 447).

Ey Allah'ım, beyaz elbisenin kirden temizlendiği gibi, beni de hatalardan temizle. Ey Allah'ım, beni kar, su ve dolu ile yıka.”¹⁸⁸

“Kar, su ve dolu ile hatalarımı yıka “ ifadesi, günah kirinden temizlenmede mübalağadır. Bunları taharette mesel olarak kullanmak, manayı te'kit etmektedir.¹⁸⁹

Yine hadiste doğu ile batı kullanılmaktadır. Teşbih yönü ise açıktır: Doğu ile batının bir araya gelmesinin mümkün olmadığı gibi hataların da tamamen uzaklaşması istenmektedir.¹⁹⁰

Yine özellikle bazı duaların sevabından bahsederken “denizin köpüğü” benzetmesi kullanılmaktadır. Örnek olarak şunu verebiliriz: “Her kim yatağına girdiği zaman üç kere “kendisinden başka ilah bulunmayan, Hayy ve Kayyum olan Allah'tan mağfiret dilerim ve O'na tevbe ederim” derse, Allah onun günahlarını, denizin köpüğü kadar olsa da, ağacın yaprağı sayısınca olsa da, Alic (çölde kumu fazla olan bir yerin adı) kumlarının sayısınca olsa da, dünya günlerinin sayısınca olsa da bağışlar.”¹⁹¹

Çeşitli ibadetleri yapanların ulaşacağı sevabı belirtirken ise “anasının onu doğurduğu günkü gibi tertemiz” ifadesi kullanılmaktadır. Örnek olarak şunları verebiliriz:

“Kim ki Beyt-i şerifi Allah rızası için ziyaret eder de bu sırada kadına yaklaşmaz ve günah işlemezse, o kimse anasının onu doğurduğu günkü gibi, (tertemiz günahsız olarak) döner.”¹⁹²

“Kim inanarak ve ecrini Allah'dan bekleyerek Ramazanı ihya ederse, annesinin onu doğurduğu gün gibi, günahlarından arınır.”¹⁹³

¹⁸⁸ Müslim, Zikr. 14. (III, 2078); en-Nesci, Ebu Abdirrahman Ahmed s. Şuayb b. Ali b.Bahr b. Sinan, es-Süncn, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992. 2.baskı, Taharet, 49. (I, 51).

¹⁸⁹ Suyuti, Şerhu Nesci, I, 51,52.

¹⁹⁰ Mübarekfuri, a.g.e., IX, 468.

Ayin on dördüncü gecesindeki parlaklık da birçok hadiste kullanılmaktadır: “Cennete girecek olan ilk zümrenin yüzleri, ayın on dördüncü gecesindeki sureti gibi parlaktır...”¹⁹⁴

Ahır zamandan bahsederken ise şöyle buyurmaktadır: “O günlerde (dinin emirlerine uymak hususunda gösterilen) sabır, ateş közünü elde tutmak gibidir.”¹⁹⁵

“Kur’an hafızları için, şu şu ayetleri unuttum, demek ne fena şeydir. Belki unutuldu, denilmek gerekir. Ey hafızlar, Kur’an’ı daima okuyup, müzakere ediniz! Çünkü Kur’an’ın, hafız kişilerin gönüllerinden ayrılıp kaçması, develerin boşanıp kaçmasından daha zordur.”¹⁹⁶

Kur’an dersi ve onun tilavetine devam etme durumu, azgınlık yaptığı için bağlanan bir devenin durumuna benzetilmiştir. Deve bağlı olduğu müddetçe insanlar onun şerrinden korunmaktadır. Böyle develerden insanlar nefret ettikleri için hadiste zikredilmiştir. Bu hayvanlar kendilerinden korkulduğundan çok sıkı bağlanırlar, fakat onlar da kaçıp kurtulmak isterler.

Manada bir teşbih vardır. Kur’an’ı öğrenmeye ve devamlı okumaya teşvik edilmektedir. O devamlı okunduğu müddetçe, bağlanan develerin kaçmasının mümkün olmaması gibi hafızadan silinmesi mümkün olmaz.¹⁹⁷

“Allah korkusundan ağlayan kişi, (sağılan) süt memeye dönmedikçe cehenneme girmeyecek ve Allah yolunun tozu ile cehennemin dumanı bir araya gelmeyecektir.”¹⁹⁸

¹⁹¹ Nesci, Schiv. 96, (III, 79)

¹⁹² Müslim, Hac. 79, (I, 983).

¹⁹³ Nesci, Sıyam. 40, (IV, 158).

¹⁹⁴ Müslim, Cennet. 15, (III, 2179).

¹⁹⁵ Tirmizi, Fiten. 73, (IV, 526).

¹⁹⁶ Müslim, Müsafirin. 229, (I, 544).

¹⁹⁷ Askalani, a.g.e., VIII, 800-802.

¹⁹⁸ Tirmizi, Zühd. 8, (IV, 555).

Bu durumdaki kişinin cehenneme girmesinin imkansızlığını göstermektedir.

Peygamberimizin(SAV) önem verdiği şeyler için yapmış olduğu birkaç örnekle konumuzu tamamlamak istiyoruz:

Resülullah (SAV) seferlerinin birisinde bulunuyordu. Enceşe adındaki güzel sesli bir hizmetçi de kısa vezinli şiirler teğanni ve terennüm ederek develeri hızlı yürüyüşe sevk edip sürüyordu. Resülullah onu hitaben: “Ya Enceşe! Cam şişeleri (gibi olan kadınların binek hayvanlarını) yavaş bir sürüşle sevk et” buyurdu.¹⁹⁹

Burada kadınlardan kinaye olarak cam şişeleri kullanılmaktadır. Onları sanki cam şişeleri götürüyor gibi götür, demektir. Çünkü kadınlar incelikte, letafet ve bünyelerinin zayıf olmasında cam şişelere benzerler.²⁰⁰

Yine oruçlu ağzın kokusunun Allah indinde, misk kokusundan daha hoş ve sağlıklı bir vücudun ise bütün dünyadan daha değerli olduğunu belirtmektedir.²⁰¹

Örneklerde de görüldüğü gibi Peygamberimiz (SAV) bazen mübalağa ifade eden benzetmeler kullanmıştır. Nitekim şarihler de bunu mübalağa olarak açıklamaktadırlar

4- Diğer Milletlerin Yapmış Olduğu İşlere Benzetmesi:

Bu bölümde başta Kur'an-Kerim'de geçen peygamberler ve kıssaları olmak üzere, diğer milletlerin yapmış olduğu işlere benzetmelerini zikredeceğiz.

Hz. Peygamber (SAV) çeşitli olaylar üzerine Kur'an-ı Kerim'deki bazı peygamberleri hatırlatmış, onların kavimlerinin başına gelen olayları, helak oluş

¹⁹⁹ Müslim, Fedail, 70, (II, 1812).

²⁰⁰ Ramehürmüzi, a.g.c. s. 118.

²⁰¹ Müslim, Sıyam, 161, (I, 806); İbn Mace, Zühd, 9, (II, 1383).

sebeplerini açıklamış ve onlara benzememeleri için uyarmıştır. Bunlara örnek olarak şunları verebiliriz:

Resülullah (SAV) sabah namazından sonra: “Allah’ım, Yusuf Peygamber’in kavmi aleyhine verdiği yedi yıl kıtlık gibi, Kureyş’e de yedi yıl yokluk azabı vererek bana yardım et,” diye dua etmiştir.²⁰²

Yusuf (as), zamanın hükümdarının gördüğü rüyayı yorumlarken bunu haber vermişti: “Yusuf şöyle dedi: “Yedi sene adetinüz üzere ziraat yapın. Biçtiklerinizi (bozulmamak için) başaklarında bırakın. Yalnız yiyeceğiniz kadar az bir miktarını öğütün. Sonra, bunun arkasından yedi kurak (yıl) gelecek. (Tohumluk için) saklayacağınız az bir miktar hariç olmak üzere, önceden biriktirdiklerinizi yeyip götüreceksiniz.”²⁰³

Hadisin devamında bu durum şöyle anlatılmaktadır. Onlar öyle bir belaya uğradılar ki, her şeyi kökünden aldı, kuru topraktan başka bir şey bırakmadı. O derece ki, her çeşit deriyi, ölü hayvan etlerini, hem de kokmuşlarını yemeğe başladılar. Onlardan biri gökyüzüne bakınca çok aç olduğundan dolayı gözleri, ortalığı duman kaplamış gibi görürdü.²⁰⁴

Cenab-ı Hakk, duasını kabul ettiğini, “o halde gökyüzünün açık bir duman getireceği günü gözet”²⁰⁵ ayeti ile işaret etmiştir.

İbn-i Mes’ud bu hadisi, zikrettiğimiz ayetin tefsirinde rivayet etmiştir: Çünkü aç olan kimseye gerek gözlerinin zayıflığından ve gerekse çok kuraklık ve kıtlık senelerinde havanın fenalığından dolayı gökyüzü dumanlı görünür. Bir de Araplar, çok şer olan durum için, duhan ismini verirlerdi. Nitekim dumanlı hava tabiri bizde de meşhurdur.²⁰⁶

²⁰² İbn Macc. İkametü’s-Salat, 145. (I. 394).

²⁰³ Yusuf, 12/47,48.

²⁰⁴ İbn Macc. İkametü’s-Salat, 145. (I. 394).

²⁰⁵ Duhan 44/10.

²⁰⁶ Elmalı, a.g.e., VI. 4297.

Aişe(ra)'den rivayet edildiğine göre şöyle demiştir: Resülullah evime girdiği zaman, “Ebu Bekr’e söyleyin de halka namaz kıldırın” buyurdu. Ben: “Ya Resülullah! Ebu Bekr pek yufka yüreklidir. Kur’an’ı okuduğu zaman gözyaşlarını tutamaz. Ebu Bekr’den başka birini emretsen, dedim. Evvelki emrini tekrar buyurdu. Üçüncü defa tekrarladı ve “şüphesiz ki siz Yusuf’un sahibelerisiniz” (yani onun günündeki kadınlar gibisiniz) buyurdu.²⁰⁷

Gönüllerinde gizlediklerinin tersini açığa çıkarmakta ısrar etmeleri yönünden onlara benzetmiştir. Züleyha aşkının mazeretini Mısır’ın büyük kadınlarına göstermek için ziyafet vermişti. Halbuki maksadı ziyafet değil, bunu vesile ederek Yusuf’u onlara gösterip aşkıltaki özrünü ispat idi. Aişe’nin de hakiki maksadı babasını halkın nefret ve uğursuz saymalarından korumak olduğu halde bundan bahsetmeyip yalnız kıraati cemaate işittiremeyeceğinden bahsediyor. Aişe’nin amacına ulaşmak için çok ısrar etmesi, Züleyha’nın durumuna benzetilmiştir. Çoğul gelmesi Arab dilinde cins murad edilince yerine göre mecaz olan bir beyan tarzıdır. “Sizler Yusuf’un sahibesi Züleyha cinsinden kadınlar gibisiniz” demektir.²⁰⁸

Hiz. Peygamber(SAV) Tebük gazasına çıkarken Hiz. Ali’yi vekil bırakınca, Hiz. Ali (kv): Ya Resülullah, beni çocuklar ve kadınlar içinde vekil mi bırakıyorsunuz? Demesi üzerine: Ya Ali! Bana nisbetle sen, Musa’ya nisbetle Harun menzilesindesin, buna razı olmaz mısın? Şu kadar ki, benden sonra peygamber yoktur! buyurdu.²⁰⁹

Hadisteki teşbihin manası şöyledir: Ya Ali! Bu seferde senin benim yerime vekil olmağım, Musa peygamberin Tur’a giderken Harun peygamberi vekil bırakması gibidir, demektir. Resül-i Ekrem: “Şu kadar ki, benden sonra

²⁰⁷ Müslim, Salat, 96, (I.314)

²⁰⁸ Sofuoğlu, a.g.c.,II, 597; Tecrid-i Sarih Tercemesi, II, 633.

²⁰⁹ Müslim, Fedailü’s-Sahabe, 2004, (II, 1870).

peygamber yoktur” sözüyle de bu hilafetin nübüvvete vekalet olmayıp sair seferlerde bıraktığı vekiller gibi emarettten ibaret olduğunu ifade buyurmuştur.²¹⁰

Yine Resülullah(SAV)’e kara bulut gördüğünde niye endişelendiği sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: “Ne bileyim, belki bu kara bulut bir kavmin (Ad kavminin) dediği gibi (bir azap) olur ki Kur’an’da şöyle anlatılmıştır: Ad kavmi kendilerine va’d olunan azabı bir bulut halinde gördükleri zaman, onlar:

-Şu ufuktaki karaltı bize yağmur yağdıracak bir buluttur, demişlerdi. (Hud peygamber de onlara):

-Belki o, (gelmesi için) acele ettiğiniz azaptır; (o bir) rüzgardır ki, içinde elem verici azab vardır, diye cevap vermiştir.²¹¹

“Fityne zamanında yaylarınızı kırın, kirişlerinizi kesin ve bu esnada evlerinizin içlerine kapanın, Adem’in oğlu (Habil) gibi olun.”²¹²

Önceki hadiste Ad kavmi örnek verildiği gibi burada da Habil’in kıssası hatırlatılmaktadır.

Yine Hz. Peygamber, Hz. İbrahim’e yapılan rahmet ve bereketi de hatırlatmaktadır.²¹³

“Herhangi biriniz köpeğin su içtiği gibi (kapsız ve avuçsuz) dudakları ile su içmesin ve Allah’ın kızdığı kavmin içtiği gibi tek elin avucu ile içmesin...”²¹⁴ buyurmuştur. Bakara süresi 249. Ayette geçen Talut ordusunun yaptığı durum hatırlatılmıştır.

²¹⁰ Tecrid-i Sarih Tercemesi, X, 418,419.

²¹¹ Buhari, Bedü’l-Halk, 5, (IV, 76,77); Ahkaf 46/21.

²¹² Tirmizi, Fiten, 29, (IV, 486); İbn Macc, Fiten, 33, (IV, 491)

²¹³ Müslim, Salat, 65, (I, 305).

²¹⁴ İbn Macc, Eşribe, 25, (II, 1134).

Bunlardan başka Yahudilerin çok soru sormaları, dolayısıyla fazla soru sormaktan kaçınılması hususu da zikredilmektedir.²¹⁵ Hıristiyanların peygamberlerini çok methettikleri hatırlatılarak, bu duruma düşmekten sakındırılmaktadır.²¹⁶

Resülullah (SAV): “Şüphesiz ki sizler, kendinizden önce gelen milletlerin yoluna karşı karşıya, arşını arşınına tıpa tıp muhakkak uyacaksınız. O derece kadar ki şayet o ümmetler bir kelerin (daracık) deliğine girseler, siz de muhakkak onlara tabi olmaya çalışacaksınız” buyurdu. Biz: Ya Resülullah! Bu ümmetler Yahudilerle Hıristiyanlar mıdır? diye sorduk. Resülullah. “Onlardan başka kimler olacak” buyurdu.²¹⁷

Bu hadiste İslam ümmeti, Yahudilerle Hıristiyanların, Fars ve Rum’un gayri ahlaki hal ve hareketlerini takip ve taklit etmekten sakındırılmıştır. Kötü adetleri taklit etmekten sakındırmak yalnız burada zikredilen milletlerin adetlerini taklitle sınırlı değildir. Tarihte gelip geçen bütün milletlerin kötü hareketlerini taklide şamildir. Yahudilerle Hıristiyanların, Fars ve Rum’un hassaten zikrolunması bunların tarihte görülmüş en büyük milletler olmasındandır.

Şüphesiz her dinin ve ictimai teşekkülün kendine has bir medeniyeti ve diğerlerinden ayrılan vasıfları vardır. Milletler arası varlığını ancak bu hususi vasıfları ile muhafaza eder. İslam dininin, İslam ümmetinin de hiçbir dini ve hiçbir milleti taklide ihtiyaç bırakmayan üstün bir medeniyeti vardır. İşte bundan dolayı Peygamber (SAV), o yüce varlığı muhafaza etmeyi emredip taklitçilik durumuna düşmekten men etmiştir.

Gelip geçen ümmetlerin tarihleri, bir çok fitne ve fesadlarla doludur. Hz. Peygamber kendi ümmetinin de şirk ve küfürden başka bütün bu fena yollarda

²¹⁵ İbn Macc, Mukaddime, 1, (1, 3).

²¹⁶ İbn Macc, Mesacid, 2, (1, 244).

²¹⁷ Müslim, İlim, 2669, (III, 2053).

onları takip edeceklerini, bir mucize olarak meydana gelmeden önce haber vermiştir.²¹⁸

Buna benzer olarak Yahudilerin, bazı dini hükümlerin tatbikinde yapmış oldukları değişiklikleri kasederek şöyle buyurmuştur: “Ey insanlar! Sizden evvelki ümmetleri ancak şu helak etmiştir: Onlar, aralarında şerefli bir kimse çaldığı zaman onu bırakırlardı da zayıf olan çaldığı zaman ise ona cezasını tatbik ederlerdi. Allah’a yemin ediyorum ki eğer Muhammed’in kızı Fatıma çalmış olsaydı muhakkak onun elini de keserdim.”²¹⁹

Diğer milletlerin hallerinden yapmış olduğu benzetmelerden biri de şöyledir: Ebu Ubeyd cizye malları ile geldiğinde Ensar, namazdan hemen sonra acele onu karşılamaya giderler. Bunun üzerine şöyle buyurmuştur: “Şad olunuz ve sizi sevindirecek nimetleri isteyiniz. Vallahi (bundan sonra) size fakirlik geleceğinden korkmam. Fakat sizin için korktuğum bir şey varsa o da sizden önce gelip geçen ümmetlerin önüne dünya nimetlerinin yayıldığı gibi sizin önünüze de yayılarak onların birbirlerine haset ettikleri ve nefsanîyet güttükleri gibi sizin de birbirinize düşmeniz ve onların helak oldukları gibi sizin de mahvolup gitmenizdir” diye ümmeti uyanık olmaya çağırmıştır.²²⁰

Fars ve Rum’lar başka bir hadiste şöyle geçmektedir: Cabir (ra)’dan rivayet edildiğine göre, Resûlulah (SAV) hastalandı. Kendisi oturur halde namaz kıldı, biz de arkasında namaz kıldık. Ebu Bekir, onun tekbirlerini insanlara işittiriyordu. Bir ara bize meyletti ve bizleri ayakta gördü, hemen bize işaret etti. Biz de oturduk. Onun namazına uyup oturarak namaz kıldık. Selam verdiği zaman şöyle buyurdu: “Biraz önce neredeyse sizler Fars’ların ve Rum’ların işlediği gibi yapıyordunuz. Onlar, melikleri otururlarken meliklerine karşı ayakta dururlar. Sizler öyle yapmayınız. İmamlarınıza tamamiyle uyunuz. İmam ayakta

²¹⁸ Sofuoğlu, a.g.e., VIII, 1310.

²¹⁹ Müslim, Hudud, 1688, (II, 1310).

²²⁰ Tecrid-i Sarih Tercemesi, VIII, 456.

namaz kılsa siz de ayakta kılız. Oturduğu halde namaz kılsa siz de oturarak namaz kılız.”²²¹

Bu örnekler bize Peygamberimizin çoğu kere Kur’an-ı Kerim’de geçen peygamber kıssalarından, onların başına gelen olaylardan yararlandığını göstermektedir. Yine aynı zamanda yakın çevresindeki milletlerin hayat tarzlarının nasıl olduğunu da bildiğini göstermektedir. Bu bilgilerini benzetmelerde de kullanmıştır.

5- Hızlılığı Bildirmek İçin Kullandığı Benzetmeler

Bazı işlerin çabuk ve süratli yapıldığını ifade etmek için, süratli olarak bilinen durumları örnek göstermiştir. Bunlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

“Kocaları yanlarında bulunmayan kadınları ziyaret etmeyin! Nitekim şeytan, herhangi birinizin damarlarında kanın dolaşımını gibi dolaşmaktadır.”²²²

Şeytanın Adem oğluna olan bağlılığını ve devamlı vesvese verdiğini gösteren bir benzetmedir. Kanın insan bedeninde nasıl dolaştığı malumdur.²²³

Hızlılıkta tavuğun gagalaması ve seslenişi de çok kullanılmaktadır:

İkindiyi geç kılanlar hakkında şöyle buyurmuştur. “Bu münafık namazıdır. Oturur güneşi gözetler, güneş şeytanın iki boynuzu arasında olduğu zaman, kalkar namazı kuşun gagalaması gibi süratli bir şekilde dört rekat kılar. Kıldığı bu namaz içinde Allah’ı ancak pek az zikredir.”²²⁴

²²¹ Müslim, Salat, 19, (I, 308).

²²² Müslim, Selam, 9, (II, 1712); Tirmizi, Rezaa, 17, (III, 475).

²²³ Semih Abbas, a.g.e., s.58; Mübarckfuri, a.g.e., IV, 336; Sofuoğlu, a.g.e., VII, 24.

²²⁴ Müslim, Mesacid, 34, (I, 373).

Peygamberimiz kendisini sevdiğini söyleyen adama şöyle buyurmuştur: “Eğer beni seviyorsan fakirliğe karşı bir kalkan hazırla. Çünkü fakirliğin beni sevene doğru akması, selin durak yerine doğru akmasından daha süratlidir.”²²⁵

Yani yüksekte, baş taraftan aşağıya doğru hızlı bir şekilde akması gibidir. Beni seven kişiye de aynı hızla bela ve sıkıntılar akar, demektir. Bu sıkıntıların en şiddetlisini peygamberler, onların da efendisi çeker. Herkese de nasibi ölçüsünde gelir.²²⁶

Cüzzamlı hastaların yanından çok hızlı bir şekilde ayrılmamız gerektiğini belirtirken ise şöyle buyurmaktadır: “Cüzzamlıdan arslandan kaçır gibi kaç!”²²⁷

Kıyamet zamanı geldiğinde alametlerinin birbiri ardına, süratli bir şekilde çıkacağını belirtmek için şöyle buyurmuştur. “O zaman, ipi kesilip eskimiş bir kolyenin tanelerinin ardı sıra gitmesi gibi birbirini takip eden alametler beklesinler.”²²⁸

İpi kopan kolyenin tanelerinin ne kadar hızlı yayılacağı malumdur. Bu alametler de aynen böyle hızlı yayılacaktır, demektir.²²⁹

Cehennemden geçecek birinci grubu tarif ederken, “birincilerin sürati şimşek parlaması gibidir. Sonra rüzgar gibi, sonra atın seğırtmesi gibi, sonra devenin üzerindeki binici gibi, sonra insan seğırtmesi gibi, sonra insan yürümesi gibi,²³⁰ buyurmaktadır.

Geçmesi daha hızlı olanları başta olmak üzere bir sürat sıralaması yapmıştır.²³¹

²²⁵ Tirmizi, Zühd. 36. (IV. 576).

²²⁶ Mübarekfuri. a.g.e., VII. 17.

²²⁷ Buhari, Tıb. 19. (VII. 17).

²²⁸ Tirmizi, Fitn. 38. (IV. 495).

²²⁹ Mübarekfuri. a.g.e., VI. 457.

²³⁰ Tirmizi, Tefsiru'l-Kur'an. 19. (V. 317).

²³¹ Mübarekfuri. a.g.e., VII. 607.

“Allah Teala, bid’at sahibinin orucundan, namazından, sadakasından, hac ve umresinden, cihadından, tevbesinden ve fidyесinden hiçbir şey kabul etmez. Kıl hamurdan çıktığı gibi o da İslam’dan çıkar.”²³²

“Kılın hamurdan çıkması” örneği kullanılarak bu işin ne kadar çabuk ve sessiz olduğu belirtilmektedir.

“Hayır, misafir kabul edilen eve bıçağın deve hörgücüne ulaşmasından daha hızlı ulaşır.”²³³

Bıçağın hayvanı ne kadar çabuk kestiği herkesçe bilinir. Bu örnek kullanılarak misafirperverliğin fazileti açıklanmaktadır.

Bu bölüme ait olarak da şu sonuçları çıkarabiliriz:

Şüphesiz bu konular altında zikredilebilecek daha başka hadisler de var. Fakat zikredilen hadislerin, bu konular hakkında yeterli fikir verdiği kanaatinde olduğumuz için bu kadarla yetindik.

Bu hadislerden anlıyoruz ki, Resülullah(SAV) mensup olduğu toplumun dil özelliklerini en iyi şekilde kullanmıştır. Bunlara örnek olarak lafzı söyleyip onunla mecazî veya hakikî anlam kastedmesini, mesel getirmesini ve mübalağalı ifadeler kullanmasını zikredebiliriz.²³⁴

Bunun için Resülullah (SAV)’in sünneti değerlendirilirken, Arap dilinin bu özelliklerinin dikkate alınması ve maksadı aşan bir sonuca ulaşılmaması gerekir.²³⁵

Tüm başlıklar altında zikrettiğimiz örneklerin en başta gelen özellikleri anlaşılması çok kolay olmasıdır.

²³² İbn Macc, Mukaddime, 7, (I, 19).

²³³ İbn Macc, Et`ımc, 55, (II, 1114).

²³⁴ Mehmet Erdoğan, Akıl-Vahiy Dengesi Açısından Sünnet, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s.177.

²³⁵ Erdoğan, a.g.e., s.118.

Bazı durumlardan sakındırmak için direkt olarak bunları yasaklama yoluna gidilmemiştir. Bu hareketler, genel olarak insanların çirkin bildiği olaylara benzetilerek dolaylı olarak nehyedilmiştir. Böylelikle insanların düşünceleri sağlanarak, doğruyu bizzat kendileri bulmaları sağlanmıştır.

Yine o çevredeki insanların bildiği şeyler örneklerde çok sık kullanılmaktadır. Hatta bazı benzetmeleri sadece Mekke ve Medine’de yaşayanların veya buraları bilenlerin anlayabileceklerini görmekteyiz. Bu da bize Resülullah(SAV)’in, belli bir coğrafyada, belli bir iklim şartlarında yaşamış olması hasebiyle içinde bulunduğu şartları değerlendirdiğini göstermektedir. Misallerde hemen hemen, insanın yaşadığı her çevrede bulunabilen nesnelere yer vermiştir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi Resülullah (SAV) Arap dilinin özelliklerini çok iyi kullanmıştır. Bunun en güzel örneklerini mübalağalı ifadelerde görmekteyiz. İbn Haldun da bu konu ile ilgili olarak: “Kayın birader ölümdür” hadisini vermektedir. Yine “üzerinize başı kuru üzüm gibi siyah Habeşli bir köle de getirilse, dinleyin, itaat edin” hadisinin de devlet başkanlığıyla ilgili olmadığını, çünkü mübalağa için söylenmiş olduğunu belirtir.²³⁶

²³⁶ İbn Haldun. a.g.e., s.194.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

A) HZ. PEYGAMBER(SAV)'İN BENZETME YAPARKEN KULLANDIĞI MOTİFLER

Hız. Peygamber'in kullandığı eğitim-öğretim metotları içinde benzetmelerin ayrı bir yeri vardır. Benzetmeler insana iyi ile kötü arasında mukayese imkanı verdiğinden daha kalıcıdır. Bugün bile, yapılan uzun bir konuşmadan geriye kalan, uzun süre hatırlanan güzel misallerdir.

İnsanın bir şeyi öğrenmesi için aktif olması gerekir. Bir Çin atasözünde şöyle denmektedir: "İşitsem unuturum, görürsem belki hatırlarım, yaparsam öğrenirim."²³⁷

Hız. Peygamber (SAV) de benzetmelerinde, bu benzetmelerin daha kalıcı olması için bazı metotlar kullanmıştır. Bunlar arasında özellikle iki tanesi dikkat çekicidir: Parmaklarını kullanması ve çizgi çizmesi.

1- Parmaklarını Kullanması:

Bir şeyin önemsizliğini belirtme, iki şey arasında mukayese yapma gibi durumlarda parmaklarını kullandığını görmekteyiz. Örnek olarak şunları verebiliriz:

"Allah'a yemin ederim ki ahirete nisbetle dünya, herhangi birinizin şu parmağını -ravi Yahya şehadet parmağı ile işaret etmiştir- denize daldırışının benzerinden başka değildir. Binaenaleyh herhangi biriniz o parmak denizden ne kadar ıslakla döner baksın!"²³⁸

Parmak ve ona bulaşabilecek su örneği verilerek konu daha canlı ve akılda kalıcı bir şekilde anlatılmıştır.

²³⁷ Abdullah Özbek, a.g.e., s.213.

²³⁸ Tirmizi, Zühd, 15, (IV, 561).

Resülullah (SAV) iki parmağını (ki şehadet parmağı ve orta parmağıdır) birleştirerek: “Ben ile kıyamet günü şu iki parmak gibi gönderildim” buyurdu.²³⁹

Zikretmiş olduğumuz iki hadiste de parmakla örnek verilmektedir. “Parmağın suya daldırılması” benzetmesinde çok açık bir şekilde dünya hayatının kısılalığını, onun değerini, gelip-geçiciliğini insanlara anlatmıştır. Dünya hayatı çabuk geçmesi bakımından bir damla suyun parmakta kalma süresine benzer. Suyun parmaktan akması, dünyanın çabuk geçmesine ve bu nimetlerin faniliğine bir işarettir. Dünya nimetleri ne kadar büyük olsa da zevalinin kaçınılmazlığını gösterir.²⁴⁰

Yine kendisi ve kıyamet zamanı arasındaki süreyi anlatmak için iki parmağını örnek göstermiştir. Bu hadisi aslında Nebi (SAV) ile ilgili meseller bölümünde de zikredebilirdik. Ancak kullandığı bir motif sebebiyle burada değindik.

Nebi (SAV)’e çevresinden kıyametin ne zaman kopacağı ile ilgili çeşitli sorular sorulmakta idi. Bir ayet-i kerimede bu sorulara cevaben şöyle buyurulmaktadır: “Bu kitabı ve mizanı hakla indiren Allah’dır ve ne bilirsin, belki kıyamet yakındır. Onu acele isteyenler, ona inanmayanlardır. İman edenler ise ondan korkarlar ve hak olduğunu bilirler. İyi bil ki, o kıyamet hakkında mücadele edenler, gerçek, (haktan) uzak bir şaşkınlık içindedirler.”²⁴¹

Yine bazı ayet-i kerimeler de kıyamet saatinin kimse tarafından bilinemeyeceğine dairdir: “Kaaria (çarpacak bela, yani kıyamet), nedir o kaaria? Kaarianın ne olduğunu, sana ne bildirir? O gün insanlar, yayılmış pervaneler gibi, dağlar da didilmiş yün gibi olacak.”²⁴²

²³⁹ Tirmizi, Fitn. 39, (IV, 490).

²⁴⁰ Ali Abdülfettah, a.g.e., s.81.82.83.

²⁴¹ Şura, 42/17.18.

²⁴² Kaaria, 101/1-5.

İlgili hadiste de herhangi bir zaman verilmeksizin, Peygamber Efendimiz elini kullanarak bu zamanın kısalığını anlatmaktadır. Sahabenin önünde olduğu için onlar bunu hem duydular, hem de gördüler. Kaynaklara baktığımızda üç hareketin olduğunu görmekteyiz.

1- Parmakların uzatılması,

2,3- İki parmağın birleştirilmesi ve ayrılması.

Ashab-ı Kiram bu parmakların şehadet ve orta parmak olduklarını haber vermektedir. Benzetilen Nebi(SAV) ve kıyamet saati, kendisine benzetilen ise orta ve işaret parmağıdır. Orta parmak nasıl ki şehadet parmağından çok az uzunsa, Nebi(SAV) ile kıyamet arasında da az bir süre vardır.

Yine bazıları orta ve işaret parmağı arasında başka parmak olmamasından, burada başka Nebi gelmeyeceğine de işaret vardır, demişlerdir.²⁴³

Diğer bir hadiste ise Hz. Peygamber (SAV) şöyle buyurmuştur: “Yetimin işlerine bakan kimse, ister yetimin akrabasından olsun, ister yabancılardan olsun; benimle o, cennette şu iki parmak gibi bulunacağız.”²⁴⁴ Hadisi rivayet eden Malik (ra), şehadet ve orta parmağı ile işaret etmiştir.

Benzetme yönü, yetime bakan kimsenin yeri ile Nebi (SAV)'in cennetteki yakınlığının orta parmak ile şehadet parmağının yakınlığı, birbirine sür'atle ulaşmaları ve aralarında hiçbir fasilanın olmaması gibi durumlarda birbirine benzetilmesidir. Yetime bakan kimse de cennette O'na çok yakın olacak, O'(SAV)'nu görmek için hiçbir zorluk çekmeyecektir. Bunu gösterirken Peygamberimizin parmaklarını hızlıca birbirine yaklaştırıp ayırması da bunu gösterir.²⁴⁵

²⁴³ Ali Abdülfettah Ali, a.g.e., s. 42.,43,44; Mübarckfuri, a.g.e., VI, 459,460.

²⁴⁴ Müslim, Zühd, 41, (III, 2289).

²⁴⁵ Ali Abdülfettah, a.g.e., s.96,98,99.

Peygamber (SAV) bir kere eline (hafifçe) tükürdü. Sonra şehadet parmağını tükürük damlası üzerine bırakıp şöyle buyurdu. “Allah (cc) buyuruyor ki: Ey Ademoğlu, seni şunun misli olan bir damla meniden yarattığım halde beni nasıl aciz zannedersin?..”²⁴⁶

Bu hadiste de hem gösteri metodu, hem de bu esnada parmak ve avuç kullanılmaktadır.

Nebi (SAV) bir kere telaşla Zeynep’in yanına girerek:

“La ilahe illallah, meydana gelmesi yaklaşan bir şerden, büyük bir fitneden dolayı vay Arab’ın haline? Bugün Ye’cüc ve Me’cüc’ün seddinden şunun gibi bir delik açıldı” buyurdu da baş parmağıyla onu takip eden (şehadet) parmağını halkaladı. Bunun üzerine Çahş kızı Zeynep:

-Ya Rasülullah! İçimizde bu kadar salih kimseler varken biz helak olur muyuz? diye sordu. Resülullah:

-Evet! Fısk-u fücür, fuşş ve masiyet çoğaldığı zaman (helak olursunuz!) diye cevap verdi.²⁴⁷

Yine burada parmaklarını halkalayarak bir durumu göstermektedir.

Resülullah (SAV) benzetmelerinde zaman zaman parmaklarını kullanmış, böylece meselenin hafızalara daha iyi yer etmesini sağlamıştır. Hadislerin konumuz açısından önemi buradan kaynaklanmaktadır.

2- Çizgi Çizmesi:

Bazı hadislerinde Hz. Peygamber (SAV) anlaşılması güç konuları anlatmak için şekillerden faydalanmıştır.

²⁴⁶ İbn Mace, Vasaya, 4. (II, 903).

²⁴⁷ Müslim, Fitn, 1. (III, 2208).

Öğretimde çizgi, şekil ve şemaların kullanılması, dikkat çekmek, olay, olgu ve mücerret kavramların anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla kullanılmaktadır.²⁴⁸

Bu hadislerin en meşhurunu insan ve eceli ile ilgili şemasında görmekteyiz. Hz. Muhammed (SAV) çok girift ve anlaşılması güç meseleleri açıklarken müşahhaslaştırmanın gerektiğine inanmıştır. Mesela insanı ele alalım:

a-Hayatını bile aşan bir emel sahibidir.

b- Ebedi olarak yaşamak ister.

Bu geniş emellere rağmen, insan ömrü sınırlıdır. Hayat baştan başa problemler, sıkıntılar ve engellerle doludur.

Hakikaten anlaşılması zor olan bu meseleyi Hz. Muhammed, son derece kolay bir şekilde anlatır:

Hız. Peygamber (sahabiler için toprak-kum üzerine değneklerle) kare biçiminde bir şekil, o şeklin ortasına bir çizgi, ortadaki çizginin yanına doğru çizgiler ve kare biçimindeki o şeklin dışında bir çizgi çizdi. Sonra (sahabilere):

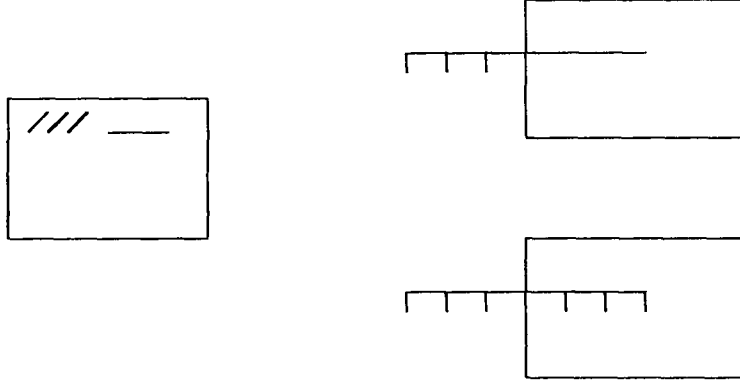
-Bunun ne olduğunu bilir misiniz? buyurdu. Sahabiler: “Allah ve Resülü en iyi bilendir, dediler. Resülullah(SAV):

- İnsan, karenin içindeki orta çizgidir. O çizginin yanına doğru olan çizgiler, insanın başına gelen musibet ve afetlerdir. O afetler her yerden ona yönelir. Şayet bir musibet-afet ona isabet etmezse, diğeri isabet eder. Karenin dışındaki çizgi de emeldir, buyurdu.²⁴⁹

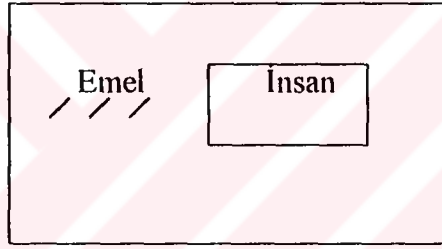
²⁴⁸ Abdullah Özbek. a.g.c., s.216.

²⁴⁹ Buhari, Rikak, 4, (VII, 171); Tirmizi, Kıyamet, 22, (IV, 635).

Bu çizgileri açıklamak için birçok şekiller çizilmiştir.²⁵⁰

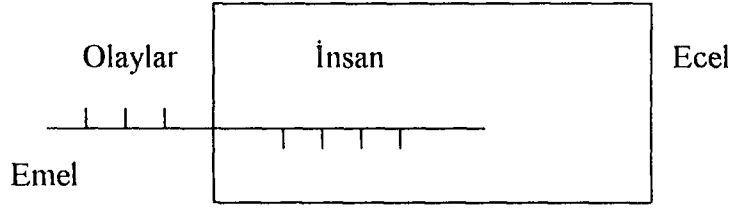

Ecel

²⁵⁰ Bu şekiller için bkz.: İbn Hacer, a.g.e., XI, 241, 242; Remeltürmüzi, a.g.e., s. 113.

Kamil Miras, Tecrid-i Sarih şerhinde ise hadisteki tarife en uygun olanı şöyle çizmiştir:²⁵¹

Bu şekli açıklayacak olursak:

Uzun emel: İnsanın bitmek tükenmek bilmeyen emeli.

İnsan: Doğru çizgi, insanın varlığı ve selametini temsil eder. Sürekli ileriye gidiş ve geleceğe bakışı anlatmakta. Bu çizgi sınırsız uzanıp gitmektedir. Çünkü emeller bitmek bilmezler...

Ecel: İnsanın hayatı sınırlıdır. Onu her yönden kaşatan bir sınırı vardır.

Oklar: Bunlar sıkıntıları ve problemleri temsil eder. Bazıları uzaktır, bazıları ise yakındır. İnsana yönelik olmalarına rağmen insana dokunmazlar. Hiçbirisi öldürücü değildir. Bunların bazıları küçük bazıları büyüktür.²⁵²

İnsanın eceli ne kadar uzun olsa da, dörtgeni aşan kısmını gerçekleştirmez. Eceli onu bir gün yakalar.

Emel ise hiçbir zaman bitmez.

Emelin dörtgeni aşan bir çizgi ile temsil edilmesi, insanın ömrünün yetmeyeceği şeyleri hayal ettiğini göstermektedir. İnsanın bedeni zayıflasa dahi emelleri gençleşir.²⁵³

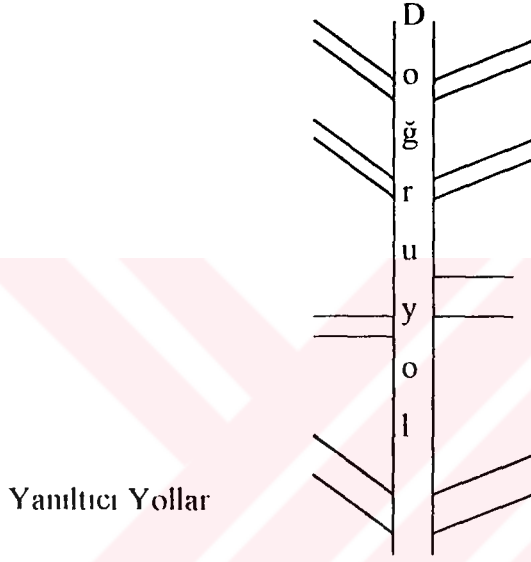
²⁵¹ Tecrid-i Sarih Tercemesi.. XII, 180 ve 359.

²⁵² Özbek, a.g.e., s.218.

²⁵³ Ali Abdülfettah, a.g.e., s.82,83,84; Muhammed Hasan, a.g.e., s.267.

Yine bir gün Hz. Peygamber (SAV) bir çizgi çizer, sonra “bu Allah’ın yoludur” der. Sonra bunun sağına ve soluna da çizgiler çizer, arkasından da şu açıklamayı yapar. Bunlar muhtelif yollardır. Her biri üzerinde (kötülüğe) davet eden şeytan vardır.²⁵⁴ Arkasından da şu ayeti okur. “Şu emrettiğim yol, benim dosdoğru yolumdur. Hep ona uyun. Başka yollara ve dinlere uyup gitmeyin.”²⁵⁵

Bunun şeklini şöyle çizebiliriz.

Netice olarak diyebiliriz ki, peygamberimiz zaman zaman bu gibi şekillerden yararlanmıştı. Çizgi ile bir şeyi anlatmak aynı anda hem göze ve hem de kulağa hitap ettiğinden birtakım üstünlükleri vardır. Kişinin gördükleri şeyler, yalnızca dinledikleri veya okuduklarına göre akılda daha uzun süre kalıcı olur ve iz bırakır.²⁵⁶

²⁵⁴ ibn Mace, Mukaddime, 1.(1. 6).

²⁵⁵ En'am, 6/153.

²⁵⁶ Mustafa Öcal, **Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1991, 2.baskı, s.266.

B) MESELLERİN EĞİTİM-ÖĞRETİM VE İSLAMİ DAVET BAKIMINDAN ÖNEMİ

Asıl gayesi, insanları irşad ve ıslah olan Hz. Peygamber (SAV), birçok hususu temsil yoluyla anlatmıştır. Aynı metodun Kur'an-ı Kerim'de de uygulandığını görmekteyiz. Kur'an akılla kavranabilecek manaları, mesellerle canlı birtakım varlıklar ve hadiseler haline getirerek anlatır ki, bu yolla insanların düşünmesini ve ikna edilmesini istemiştir. Sadece akıl yoluyla değil, aynı zamanda duyular yoluyla elde edilen bilgiler insanın kafasına ve gönlüne daha iyi yerleşmektedir.²⁵⁷

İnsan psikolojisi süslü ifadelerden ve renkli örneklerden çok hoşlanmaktadır. Kitleleri etrafında toplayan hatipler, ilmi konuşan ve tamamen akla hitap eden kişiler değil, daha çok renkli tasvirler ve süslü örneklerle hisse hitap eden kişilerdir.²⁵⁸

Eğitim ve öğretimde mesellerin faydalarını ve önemini şöyle özetleyebiliriz:

- 1- Konuşmaların daha iyi anlaşılmasını sağlar.
- 2- Anlamaların zihinlere yerleşmesi için duyular dünyasında bir model oluşturur.
- 3- Uzağı yakınlaştırır.
- 4- İnsanların bizzat kendilerinin şahit olduğu misaller hatırdan çıkmaz ve daha etkili olur.
- 5- Kapalı manaları açar.

²⁵⁷ Fahrüddin Razi, Ebu Abdillâh Muhammed b. Amr, *et-Tefsiru'l-Kebir*, Beyrut, tarihsiz, VIII, 129.

²⁵⁸ Şevki Saka, *Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu*, İstanbul, tarihsiz, s. 134.

6- Mücerret fikirleri, herkesin anlayacağı şekilde müşahhas hale getirir.²⁵⁹

Meseller aynı zamanda insana iyi ile kötü arasında mükayese imkanı verdiğiinden daha kalıcıdırlar. Bugün bile, yapılan uzun bir konuşmadan geriye kalan, uzun süre hatırlanan güzel misallerdir. Darb-ı meselle yapılan, küçük düşürülmek istenen bir şeyi gerçekte küçük ve düşük olana benzetmektir. Mesela, Ankebut süresinde müşriklerin mabudlarının ve dostlarının örümcek ağına benzetilmesi böyledir. Bunu anlamak edebiyattan anlayan ve akıllı bir kimseye gizli değildir. Fakat bazı Yahudi, müşrik ve münafıklar, Kur'an'da hiç bir noksan bulamadıkları halde şöyle dediler: “Sivri sineği misal getirmek Allah'ın şanına layık değildir.” Bazıları da: “Bu nasıl misaldir?” dediler. Bu sebeple Allah şöyle buyurdu: “Allah sivrisinek ve ondan büyüğü ile hakkı açıklamak için misal getirmeyi terketmez.”²⁶⁰

Benzetmeler muhatabın bildiği şeylerden ve her yönden seviyesine uygun olarak verilmelidir. Mesela, cahil bir insana astronomi ile ilgili misaller verilse anlayamaz. Bu metodu kullanan Cenab-ı Hak, cahiliye devri insanlarını eğitmek için seviyeye uygun misaller vermiştir. “Hala devenin nasıl yaratıldığına bakmazlar mı?”²⁶¹ ayetinde olduğu gibi. Dikkat edilirse misaller kültür seviyesine uygun olarak verilmiştir. Eğitimci de öğrencilerinin seviyelerine göre, anlaşılır misaller vermelidir.²⁶²

Yerinde de geçtiği gibi birçok hadiste iyi-kötü karşılaştırması yapılmaktadır. Benzeri durum Kur'an-ı Kerim'de de geçerlidir.

“Allah'ın nasıl misal verdiğini görmüyor musun? İyi bir söz kökü sağlam, dalları gök yüzüne yükselmiş, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verip duran

²⁵⁹ Abdullah Özbek, a.g.e., s.161,162,163.

²⁶⁰ Bakara 2/26.

²⁶¹ Hac 22/73.

²⁶² Faruk Bayraktar, *İslam Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, 2.baskı, s.54.

iyi bir ağaç gibidir. Fena bir söz ise gövdesi yerden koparılmış ve artık tutunacak bir yeri kalmamış kötü bir ağaç gibidir.”²⁶³

Her seviyede insanın kolayca anlayabileceği bu güzel misalde iyi ve faydalı sözün kalıcılığı, her zaman fayda vereceği anlatılırken, dibinde oturup gölgesinden istifade etmek için herkesin arzuladığı gür bir ağacın misal olarak seçilmesinde dikkat çekici yönler vardır.

Cenab-ı Hak benzetmelerle insanı terbiye ederken iyi ile kötüyü birlikte zikrediyor. Kötüden kaçıp iyiye yönelmemizi istiyor. Çünkü iyi ile kötüyü ancak zıtları ile tanımak mümkündür. İnsan psikolojik olarak kötüden ve elemenden nefret eder, uzaklaşır, iyiye ve hazza yönelir. İşte bunu sağlamak için kötü ile iyi birlikte zikredilmiştir.

Bir şeyin zıddı ile verilmesi İslam eğitiminin temel prensiplerindedir. Bu prensip Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde kullanılmıştır.

Eğitimci öğrenciye şunu yapma derken neyi yapacağını mutlaka göstermelidir. Aksi halde yapılan doğru bir davranış olmamış olur.²⁶⁴

Sonuç olarak diyebiliriz ki, teşbih ve temsil, Hz. Muhammed'in eğitiminde önemli bir eğitim ve öğretim metodudur. O direkt söylem yerine bazen teşbih, bazen de sınıflandırma yapmıştır. Dinleyiciler de ne demek istediğini rahatlıkla anlamışlardır.

Hz. Muhammed misallerin çoğunu yakın çevresinden seçmiştir. Mesela Medine ziraate elverişli olduğu için, bir çok misallerin ziraatle ilgili olduğunu görüyoruz. Diğer misallerde ise, aşağı yukarı, insanın yaşadığı her çevrede bulunabilen nesnelere yer verilmiştir. Bunlar koyun, köpek, ağaç, tuğla, ev, su, sıcak, soğuk, nehir, deniz, dağ, yıldız, ay, güneş, gök, yer, vb.'dir.²⁶⁵

²⁶³ İbrahim 14/24,25,26.

²⁶⁴ Bayraktar, a.g.e., s.55.

²⁶⁵ Özbck, a.g.e., s.169.

SONUÇ

Her dilde olduğu gibi Arapça'da da mesel, bir fikri basit ölçüler içinde vermek maksadıyla getirilir. Karmaşık konuların basitleştirilerek anlaşılmasını sağlamaya yarar. Dinleyicilerin ilgisini çeker. En azından söze güzellik katar, tesirini artırır. Zihinlerde yerleşmesini kolaylaştırır.

Hadisler, söyleniş, anlam, kapsam, şekil ve üslup olarak insanlığa ait olan beyan ve belağatın zirvesini temsil eder. Çünkü onlar kapsamlı ilimleri, özlü hikmetleri, gerçek bilgileri, eşsiz yönlendirmeleri, ilginç meselleri ve ender teşbihleri içerirler.

Bir konu hakkında mesel zikredilince, o iş bu mesel sebebiyle bizzat yaşanmış gibi olur. Bu durum tıpkı aynaya bakıp, kendi yüzünü ve arkasını gören kimsenin durumu gibidir.

Mesel, Arapça'da insan nefesine en kuvvetli şekilde tesir eden üslupların en yükseğı kabul edilir. Nitekim insanların ufkunu açmak, onları düşünmeye sevk etmek amacıyla, Kur'an-ı Kerim'de bolca kullanılmaktadır. Nebi (SAV) de tebliğ ve tebyin görevini yerine getirirken mesellerden yararlanmışır. Hz. Peygamber tarafından kullanılan bu meseller ilk telif edilen eserlerde dağınık olarak zikredilmiştir. Mesellerle ilgili hadisler ilk olarak Tirmizi'nin Sünen'inde ayrı bir bab altında zikredilmiştir. Daha sonraları ise müstakil eserlerde konuya değinilmiştir.

Son Peygamber(SAV)'in getirdiğı ilahi mesajın iyi anlaşılması biraz da geldiğı toplumun sosyo-kültürel yapısının çok iyi bilinmesine bağlıdır. Bu bilgilere sahip olmadan yapılan değlendirmeler hatalı olacaktır.

Başlıklar altında verdiğimiz örneklerin, konunun açıklık kazanması için yeterli olduğunu düşünüyoruz. Bunlardan anlıyoruz ki, Resülullah (SAV), bir söz buyururken ya da fiil işlerken veya başkalarına yapılmak üzere bir şeyi

emredip, başka şeyleri yasaklarken içinde bulunduğu ortamı, coğrafi şartları, iklim özelliklerini dikkate alıyor ve ona göre bir tavır koyuyordu.

Bu nitelikte olan sünneti, arka planını oluşturan bu tabii şartları görmeden, ince ince hesaba katmadan değerlendirmeye tabi tutmak bizleri çıkmazlara götürür. İslamın yaşanan ve her zaman için yaşanabilir olan bir din olma özelliğini ve evrenselliğini ortadan kaldırır.

Hz. Peygamber (SAV), hiç şüphesiz yurt ve dil bakımından Arap idi. Kendisine inen Kur'an da Arapça lisanıyla inmişti. Bir dilin, bünyesinde, o dili kullanıp geliştiren kavme ait pek çok kültürü, tarihi deneyimi, ırki özellikleri, genel telakkileri, inançları, imajları içinde saklı tutması tabiidir.

Hz. Peygamber (SAV), mensup olduğu toplumun dil özelliklerini sünnetine yansıtmıştır. Bu meyanda olmak üzere, lafzı zikredip onunla mecazî, yahut hakikî anlamı murat etmesini, mübalağalı ifadeler kullanmasını, vb. zikredebiliriz. Resûlullah (SAV)'in sünneti değerlendirilirken, Arap dilinin bu hususiyetlerinin dikkate alınması ve maksadı aşan bir sonuca ulaşılmaması gerekir.

Yine diyebiliriz ki, teşbih ve temsil, Hz. Muhammed (SAV)'in eğitiminde önemli bir eğitim ve öğretim metodudur. O direkt söyleme yerine bazen teşbih, bazen de sınıflandırma yapmıştır. Dinleyiciler de bu sayede ne demek istediğini rahatlıkla anlamışlardır.

Hz. Muhammed misallerinin çoğunu yakın çevreden seçmiştir. Mesela Medine ziraate elverişli olduğu için, bir çok misallerin ziraatle ilgili olduğunu görürüz. Diğer misallerde ise, her yerde bulunabilen nesnelere yer vermiştir. Bunlar koyun, köpek, ağaç, tuğla, ev, su, sıcak, soğuk, nehir, dağ, ay, yıldız, güneş, vb.'dir

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülmeccid Mahmud, **en-Nazariyyat'ü-l Fıkhıyye ve't-Terbeviyye fi Emsali'l-Hadis**, Taif, 1996, 2.baskı.
- Ahmet Haşimi, **Cevahiru'l-Belağa**, Daru'l-İhyai Türesi'l-Arabiyye, Beyrut, tarihsiz.
- Ali Abdülfettah Ali, **el-Emsalü'n-Nebeviyye ve Hükmüh**, Cidde, 1993.
- Azimabadi, Ebu't-Tayyib, **Avnu'l-Ma'bud Şerhu Sünen-i Ebi Davud**, (14 cilt), Daru'l-Fikr, Beyrut, 1930, 2.baskı.
- Bayraktar, Faruk, **İslam Eğitiminde Öğretmen/Öğrenci Münasebetleri**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, 2.baskı.
- Buhari, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, **el-Camiu's-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2.baskı, (8 cilt)
- Bulut, Ahmet, **Arap Dil ve Edebiyatında Emsal**, İstanbul, 1984, (basılmamış doktora tezi).
- Cevheri, İsmail b. Hammad, **es-Sıhah**, Beyrut, 1979, (I-VI).
- Davudoğlu, Ahmed, **Kur'an-ı Kerim ve Türkçe Meali**, Bahar Yayınları, İstanbul, 1988.
- Demirayak, Kenan, M. Sadi Çögenli, **Arap Edebiyatında Kaynaklar**, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, Erzurum, 1994.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdi, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Eser Neşriyat, İstanbul, 1972.

Erdoğan, Mehmet, **Akıl-Valiy Dengesi Açısından Sünnet**, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Fahrudin er-Razi, Ebu Abdillan Muhammed b. Amr, **et-Tefsiru'l-Kebir**, Beyrut, tarihsiz.

İbn Hacer, Şemsüddin Ahmed b. Ali el-Askalani, **Fethu'l-Bari bi Şerh-i Sahih'i'l-Buhari**, Suudi Arabistan, 1379(hicri), tashih, Muhammed Fuad Abdülbaki.

İbn Mace, Ebu Abdullan Muhammed b. Yezid, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2.baskı.

İbn Haldun, **el-Mukaddime**, Beyrut, tarihsiz.

İbn Manzur, Muhammed b. Mukrim b. Ali b. Ahmed Cemaleddin, **Lisanu'l-Arab**, Daru'l-ihyai türasi'l-Arabiyyi, Beyrut, tarihsiz.

İzzüddin Ali, es-Seyyid, **el-Hadisü'n-Nebevi Mine'l-Vicheti'l-Belağiyye**, Muhammediyye Matbaası, Kahire, 1973.

Kastallani, Ahmed b. Muhammed el-Hatip, **İrşadü's-Sari li Şerhi Sahih'i'l-Buhari**, Daru'l-İhyai türasi'l-Arabiyyi, Beyrut, tarihsiz.

Kılıç, Sadık, **İslamda Sembolik Dil**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

Muhammed el-Ğaravi, **el-Emsalü'n-Nebeviyye**, Beyrut, 1401(hicri).

Muhammed es-Seyyid Hasan, **Revaiü'l-Beyan fi'l-Emsali'n-Nebeviyye**, İskenderiye, 1990, 2.baskı.

Meydani, **Mecmeu'l-Emsal**, Kahire, 1978.

Mübarekfuri, Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahim, **Tuhvetü'l-Ahvezi bi Şerhi Camii't-Tirmizî**, Kahire, 1963.

Müslim, Ebu'l-Huseyn el-Kuşeyri, **es-Sahih**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

- Nesei, Ebu Abdirrahman Ahmet b. Şuayb b. Ali b. Bahr b. Sinan, **Sünenü'n-Neseî**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Nevevi, Ebu Zekeriyya Yahya b. Şeref, **Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevi**, Daru'l-İhyai türasi'l-Arabiyyi, Beyrut, tarihsiz.
- Öcal, Mustafa, **Din Eğitim ve Öğretiminde Metodlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1971, 2. Baskı.
- Özbek, Abdullah, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed**, Esra Yayınları, Konya, 1994, 3. Baskı.
- Ramehürmüzi, Ebu Muhammed el-Hasan, **Emsalü'l-Hadis**, Haydarabat, 1968.
- Saka, Şevki, **Kur'an-ı Kerim'in Davet Metodu**, İstanbul, tarihsiz.
- Sofuoğlu, Mehmed, **Sahih-i Müslim ve Tercemesi**, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- Suyuti, Celaleddin **Sünenü'n-Nesei bi Şerhi's-Suyuti ve Haşiyeti's-Sindi**, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1930, 2.baskı.
- , **el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an**, Mısır, 1278.
- Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre, **Sünenü't-Tirmizi**, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992, 2.baskı.
- Uğur, Mücteba, **Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1992.
- , **Hadis İlimleri Edebiyatı**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1996.
- Ulutürk, Veli, **"Kur'an-ı Kerim'de Meseller"**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 11, Erzurum.
- Zebidi, Seyyit Muhammed Murteza, **Tacu'l-Arus**, Daru'l-Fikr, Beyrut, tarihsiz.
- Zemahşeri, **Esasu'l-Belağa**, Daru's-Sadır, Beyrut, 1965.

Zeynüddin Ahmed Zebidi, **Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, (tercüme: Ahmed Naim, Kamil Miras),
Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, 6.baskı.

ÖZET

HADİSLERDE MESELLER

Arapça'da, temsil göstererek anlatım önemli bir yer tutar. Hz. Peygamber (S.A.V) de zaman zaman sözlerini mesellerle süslemiştir. O'nun sünnetinin doğru olarak anlaşılması için bu yönünde gayet iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu nedenle araştırmamızda, Hz. Peygamber (S.A.V)'in mesellerden nasıl faydalandığı, onları nasıl kullandığını tesbit etmeye çalıştık.

Mesellerle ilgili hadisler ilk eserlerde dağınık olarak verilmiştir. İlk olarak Tirmizi bu konu ile ilgili bir bab açmıştır. Daha sonraları ise müstakil eserler yazılmıştır.

Birinci bölümde hadisteki mesellerle ilgili eserlerdeki hadisleri gruplandırdık.

İkinci bölümde teşbihli hadisleri sınıflandırdık.

Üçüncü bölümde ise kısaca benzetme yaparken kullandığı motiflere yer verdik ve mesellerin eğitim-öğretimdeki önemine değindik.

Sonuç olarak, Hz. Peygamber'in sünneti değerlendirilirken, Arap dilinin özelliklerinin dikkate alınması ve maksadı aşan bir sonuca ulaşılmaması gerektiği kanaatine vardık. Mesellerle ilgili hadisler örnek alınarak, eğitim-öğretim ve davet metodu olarak kullanılması çok yararlı olacaktır.

Ali ARSLAN

ABSTRACT
PARABLES IN HADİTHS

The sembolizim model in terms of teaching the Arabic culture has a great place. The Prophet Muhammed also used this tecnique when he spoke to his friends. İn order to understand His Tradition correctly and adequately, the symbolism which he used should be known very well. Thus, the man purpose of this study is to examine how the prophet benefited from it and how he used them. The study consist of three main parts.

Chapter one comes together the Traditions concerning the symbolism hadiths which are found in various Tradition Books.

Chapter two attempts to make group them in subgroups.

Chapter three indicates some motifs when the prophet made resemblance, and emphasises its importance in teaching and learning situation.

The study concludes that when the Tradition of the prophet Muhammad are evaluated, the features of the Artabic language should be taken into account. Taking a model of traditions, these kind of traditions can be used for the purpose of teaching and proclamation of Islam.

Ali ARSLAN

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ